

Models punitius en acció

Daniel Varona Gómez

PID_00225820

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. El processament de la delinqüència en el sistema penal	7
1.1. La xifra negra del delictes	7
1.2. La taxa d'esclariment dels delictes	11
1.3. De la policia al jutjat	12
1.4. D'acusat a culpable	13
1.5. Culpable i sentenciat	14
2. Models punitius en acció	17
2.1. Models punitius i estratègies de prevenció del delictes	17
2.2. Models punitius i respecte del dret	22
2.3. Models punitius i recerques sobre el càstig	25
2.3.1. Sobre la prevenció general negativa	25
2.3.2. Sobre la prevenció especial positiva: rehabilitació	30
2.3.3. Sobre la prevenció especial negativa: incapacitació	34
2.3.4. Sobre la retribució: teoria del mereixement / prevenció general positiva	39
2.3.5. Sobre la reparació	40
Resum	43
Exercicis d'autoavaluació	45
Solucionari	47
Glossari	48
Bibliografia	49

Introducció

En aquest mòdul volem reflexionar sobre el funcionament de la justícia penal. En primer lloc analitzarem el procés pel qual la delinqüència és filtrada pel sistema penal abans de concloure la imposició formal d'una pena. En segon lloc analitzarem de quina manera els diferents models punitius impliquen diverses visions sobre la delinqüència i per tant sobre les estratègies per a fer-hi front. En tercer lloc estudiarem la problemàtica que plantegen els diversos models punitius pel que fa a l'evidència disponible sobre l'impacte del càstig en la delinqüència.

Objectius

En aquest mòdul volem assolir els objectius següents:

- 1.** Comprendre els mecanismes pels quals el sistema penal processa la delinqüència i les conseqüències que això comporta.
- 2.** Entendre que els diversos models punitius impliquen una comprensió diferent de la delinqüència i per tant estratègies diverses de prevenir-la.
- 3.** Conèixer l'evidència disponible sobre l'impacte del càstig en la prevenció de la delinqüència per a poder avaluar els diferents models punitius a partir d'aquesta evidència.

1. El processament de la delinqüència en el sistema penal

S'ha de tenir molt clar que la imposició d'una pena a una persona en sentència ferma és només l'última baula d'una llarga cadena de processos que condueixen a l'aplicació final de la pena. Per tant, voler extreure un diagnòstic exacte de la realitat criminal d'un país a partir de les dades sobre penes imposades seria equivocat.

Això és així perquè és un fet fermament contrastat en el saber criminològic que només hi ha una petita part de la delinqüència que acaba rebent una pena, ja que perquè això passi el delicte ha de superar uns quants "obstacles" o fases amb els quals és "filtrat" per mitjà del sistema de justícia penal.

1.1. La xifra negra del delicte

En primer lloc, la comissió del delicte ha d'arribar a orelles de les instàncies encarregades de perseguir-lo (policia, jutjats): en forma de denúncia o mitjançant una activitat proactiva policial, perquè hi ha delictes "sense víctima" (per exemple, tràfic de drogues, conducció sota la influència de begudes alcohòliques), que no són denunciats pels ciutadans, i que per tant per a "descobrir-los" es requereix una determinada activitat policial proactiva.

En criminologia, dels delictes que no arriben a orelles de les instàncies encarregades de perseguir-los se'n diu **xifra negra de delictes**, i depèn en gran manera del tipus de delicte.

Trobar la xifra real de delinqüència en un país és una tasca extremament complexa, i per a això se solen fer servir dos tipus d'instruments: les enquestes de victimització i els autoinformes de delinqüència. Les enquestes de victimització són qüestionaris en què es pregunta als ciutadans si han tingut experiències més o menys recents de victimització. Els autoinformes de delinqüència són qüestionaris en què es demana als enquestats que manifestin (de manera confidencial, és clar) si han participat en activitats delictives.

Cadascun d'aquests instruments té limitacions, òbviament. Així, les enquestes de victimització són útils per a mesurar sobretot delictes entre persones, però no són una font fiable per a mesurar els delictes sense víctima o delictes que ciutadans particulars desconeixen si són víctimes o no (delictes contra el medi ambient, delictes econòmics de grans corporacions, etc.). D'altra banda, depenen finalment de la subjectivitat de la persona entrevistada, en el sentit de la capacitat que té de recordar fets i la valoració mateixa que en faci (així, en l'enquesta podria ometre fets que consideri poc greus, però delictius, d'acord

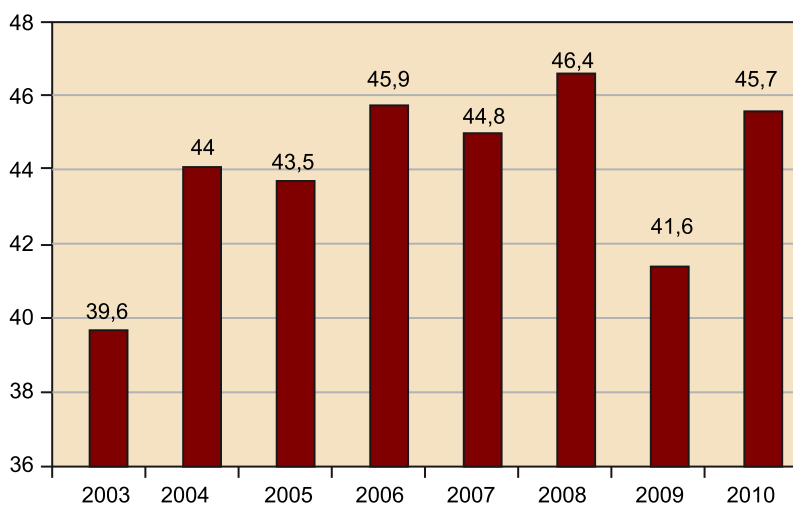
amb la seva pròpia valoració de la levitat de l'assumpte, o viceversa, podria exagerar fets nimis per haver-los experimentat de manera particularment negativa).

Per la seva banda, els autoinformes de delinqüència presenten problemes de representativitat perquè, encara que s'asseguri la confidencialitat dels resultats, sempre hi ha una tendència a ocultar o menysvalorar els actes negatius que un fa.

No obstant això, amb limitacions, la veritat és que aquests instruments es consideren una font més bona per a mesurar la vertadera dimensió de la delinqüència en un país. El problema és que al nostre país no hi ha gaires enquestes de victimització o autoinformes fiables que es facin periòdicament. Així, a escala estatal, l'organisme que s'ha implicat més en aquesta tasca ha estat el Centre de Recerques Sociològiques (CIS), però amb serioses deficiències. En primer lloc, temporals, perquè des de 1978 tan sols ha fet cinc enquestes nacionals de victimització. I en segon lloc, tècniques, ja que la metodologia seguida en les enquestes no permet comparacions fiables, ni entre les enquestes mateixes, ni a escala internacional.

Tanmateix, perquè ens fem una idea de la magnitud de la xifra negra de delictes, hi ha diversos estudis que han constatat que en el cas dels delictes que arriben a orelles de la policia mitjançant una denúncia (bàsicament delictes contra el patrimoni o les persones) la taxa de denúncia se situa entorn del 40% i el 50%. Si això fos cert, només en la primera fase del processament de la delinqüència s'haurien quedat pel camí la meitat dels delictes.

Així, per exemple, una de les poques enquestes de victimització periòdiques que es fan al nostre país, en concret a Catalunya (anomenada *Enquesta de seguretat pública de Catalunya*), ens ofereix les dades següents sobre l'índex de denúncia:

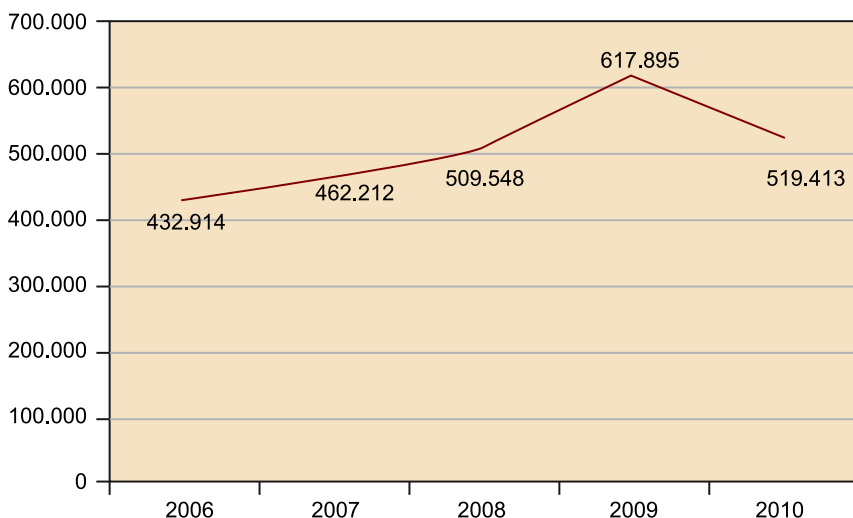
Com es pot apreciar, encara que la tendència és a l'alça, les dades oscil·len entre un 40% i un 46% aproximadament d'índex de denúncia, la qual cosa ens indica que entre un 55% i un 60% de la delinqüència ja no és processada pel sistema penal en la seva primera etapa, perquè no arriba a orelles de les instàncies encarregades de perseguir-la.

Unes dades semblants ens proporciona l'estudi de García España i altres (2010), que en l'enquesta de victimització a tot Espanya duta a terme el 2008 van constatar un índex global de denúncia del 47,9%. En aquest mateix estudi també constaten una tendència a l'alça, comparant-lo amb dades de 1989 i 2005.

Cal assenyalar que aquestes dades catalanes i espanyoles sembla que estan d'acord amb dades d'altres països europeus. Així, l'Enquesta internacional a víctimes del delictes, feta el 2000, també ofereix una taxa de denúncia global entorn del 50%.

Pel que fa als delictes que arriben a orelles del sistema penal, no per la denúncia de la víctima, sinó per l'actuació proactiva policial, es pot posar l'exemple del delictes de conducció sota la influència de begudes alcohòliques o drogues (art. 379.2 CP). És evident que una estratègia policial més activa, això és, per exemple, un augment dels controls d'alcoholèmia duts a terme en les carreteres, comportarà una detecció més gran d'infractors i gràcies a això un descens de la xifra negra d'aquesta delinqüència. El resultat final pot ser que augmenti la delinqüència registrada amb referència a aquest delictes, però no perquè s'hagi incrementat el percentatge de conductors que condueixen beguts, sinó perquè la policia s'ha implicat més a detectar-los.

En aquest sentit, vegeu el gràfic següent relatiu a les xifres totals de controls d'alcoholèmia fets a Catalunya en els últims anys.

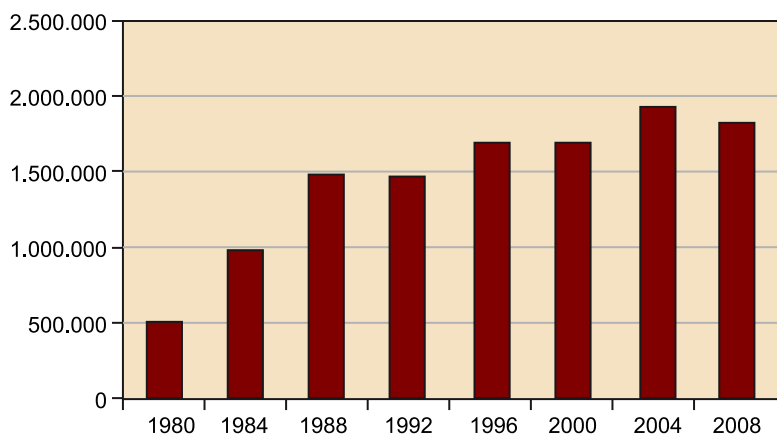
Font: Anuari estadístic d'accidents a Catalunya (2010)

Es pot apreciar que entre 2006 i 2009 es produeix un augment important de les proves d'alcoholèmia practicades que es va traduir també en un increment del nombre total de positius a aquestes proves (de 30.602 a 36.576, respectivament, en aquests anys). A tot Espanya les xifres encara són més eloqüents. Segons el document de la Direcció General de Trànsit *Las principales cifras de la siniestralidad vial* (Espanya, 2010) entre 2001 i 2010 l'agrupació de trànsit de la Guàrdia Civil va fer prop de tres milions més de proves preventives d'alcoholèmia (d'1.602.648 el 2001 a 4.550.000 el 2010, encara que també en aquest any, com a Catalunya, es va produir un descens, ja que el 2009 es va superar la xifra de 5 milions de proves).

Sens dubte som davant d'un increment espectacular de l'activitat policial amb referència a un determinat tipus de delinqüència, que segurament es plasmarà en un augment de la xifra de delictes, atribuïble com veiem a un mer canvi en la dinàmica policial de lluita contra aquesta delinqüència.

Per tant, al marge de constatar un primer gran filtratge de la delinqüència en la primera fase del processament que en fa el sistema, això ens dóna una primera pista, que hem de ser molt cautelosos a l'hora d'establir una relació entre les dades sobre **delinqüència oficial** o **registrada** i la xifra real de delinqüència en un país. Així, fixem-nos ara en les dades sobre delinqüència registrada per la policia al nostre país.

Figura 1. Evolució dels fets (delictes i faltes) coneguts per la policia (1980-2008)

Font: García España i altres (2010)

Hem de relacionar aquestes dades amb els índexs de denúncia i activitat policial, perquè podria ben ser que una pujada o baixada en els delictes registrats només reflectís un canvi en aquesta fase del processament (més o menys taxa de denúncia / més o menys activitat policial) i no pas alteracions reals en la delinqüència.

1.2. La taxa d'esclariment dels delictes

Dèiem que perquè s'apliqui una sanció penal, abans de res, la comissió del delicte ha d'arribar a orelles de les instàncies encarregades de perseguir-lo. En segon lloc, la policia, primer, ha d'investigar el delicte i, després, identificar el sospitós o sospitosos d'haver-lo comès. Som davant del que els anglosaxons en diuen *xifra d'esclariment de delictes (clear-up rate)*.

Aquí es produeix un segon gran **filtratge** (o **fuga**, com es vulgui) de la delinqüència que processa el sistema penal, perquè el tant per cent d'esclariment dels delictes és tradicionalment baix, en gran part per la dificultat que comporta la recerca i identificació del culpable en els delictes contra el patrimoni, que al nostre país és el gran gruix de la delinqüència coneguda. La taula següent dóna compte d'això.

Taula 1. Resum general de delictes i faltes

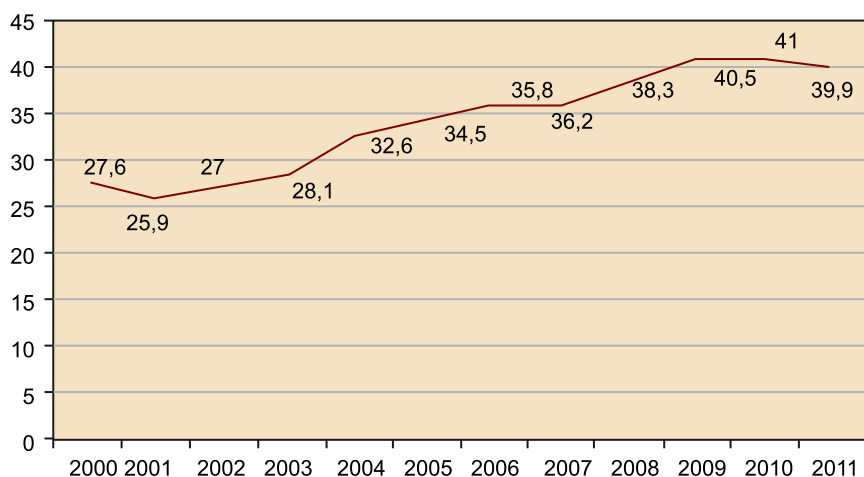
	Coneguts			Esclarits		Detinguts		
	Total	Consumats	Temptativa	Total	%	Total	Homes	Dones
Delictes								
Persones	14.836	14.188	648	12.006	80,92	7.922	7.231	601
Llibertat	19.340	19.288	112	15.118	78,17	7.725	6.990	735
Llibertat sexual	6.963	6.852	111	4.922	70,69	3.578	3.472	106
Relacions familiars	9.496	9.491	5	8.294	87,34	603	441	162
Patrimoni	788.691	758.702	29.989	132.493	16,80	104.119	94.148	9.971
Seguretat col·lectiva	49.207	49.151	56	45.546	92,56	50.504	45.968	4.536
Falsedats	9.925	9.903	22	8.337	84,00	4.766	4.116	650
Administració pública	651	651	–	596	91,55	383	326	57
Administració de justícia	3.400	3.395	5	3.251	95,62	1.515	1.249	266
Ordre públic	14.301	14.231	70	12.884	89,81	12.657	11.731	926
Legislació especial	4.638	4.608	30	4.135	89,15	833	765	68
Resta de delictes	2.945	2.937	8	2.375	80,65	1.129	998	131
Total	924.393	893.337	31.056	249.917	27,04	195.734	177.525	18.209
Faltes								
Persones	99.091	98.873	218	81.121	81,87	1.759	1.532	227
Patrimoni	628.876	624.134	4.742	74.780	11,89	8.596	6.709	1.887
Ordre públic	8.807	8.807	–	8.423	95,54	722	628	94
Interessos generals	3.037	3.037	–	2.356	77,58	23	21	2
Altres	62.142	62.142	–	50.944	81,98	730	612	118
Total	801.953	796.993	4.960	217.624	27,14	11.830	9.502	2.328
Altres detinguts				Reclamats		39.635	35.395	4.240
				Altres		50.356	44.234	6.122
Total general de detinguts						297.555	266.656	30.899

Font: Ministeri de l'Interior (dades de 1997; gràfic extret de la *Revista de Derecho Penal y Criminología*, 1998, núm. 2, segona època, pàg. 530)

Com es pot observar, la taxa d'esclariment és elevada en delictes contra les persones, la llibertat i la llibertat sexual, perquè es tracta d'una delinqüència en què és més fàcil trobar proves que facilitin la recerca (restes biològiques o el mateix testimoniatge de la víctima afectada). Aquesta taxa també és molt alta en la delinqüència que és registrada per la policia a causa de la seva prò-

pia activitat (per exemple, delictes contra la seguretat pública, això és, bàsicament drogues i delinqüència viària). Aquestes dades ja són una mica antigues, però val la pena de reproduir-les senceres perquè les que facilita actualment el Ministeri de l'Interior no són ni de bon tros tan completes, perquè només ofereixen la dada final.

Figura 2. Índex d'esclariment dels delictes (*stricto sensu*, sense comptabilitzar les faltes). Espanya (2000-2011)

Font 2000-2010: balanç de l'índex de criminalitat de 2010 (excepte dades de 2011: balanç de l'índex de criminalitat de 2011). Les dades es refereixen al Cos Nacional de Policia i a la Generalitat Valenciana (excepte el 2011, que incorpora les dels Mossos d'Esquadra i la Policia Foral de Navarra)

Com es pot apreciar, l'eficàcia policial sembla que ha augmentat de manera significativa al nostre país en l'última dècada. No obstant això, és difícil valorar aquestes dades quan únicament s'informa del nombre final sense oferir dades desagregades que permetin valorar en quin tipus de delictes està augmentant aquesta taxa d'esclariment.

Així, podria ben ser que augmentés la taxa d'esclariment simplement perquè ha augmentat la magnitud de delictes en què aquesta taxa tradicionalment és alta (delictes contra les persones, delictes contra la seguretat del trànsit) i no pas perquè en realitat la policia hagi augmentat la seva eficàcia global gràcies a determinats canvis estructurals, millores tècniques, més personal, etc.

1.3. De la policia al jutjat

En tercer lloc, el sospitós ha de ser posat a disposició judicial, això és, ser detingut i processat. En aquesta fase, encara que més baix, també hi ha cert **filtratge** de la delinqüència, perquè no es poden detenir tots els sospitosos, ni s'aconsegueixen posar tots a disposició judicial.

És difícil valorar quantitativament de quin percentatge de filtratge parlem aquí, però si ens fixem en la taula 1 (dades de 1997) veurem que (respecte als delictes) dels aproximadament 925.000 delictes coneguts (que si són certes les xifres sobre denúncia que hem analitzat abans es correspondrien amb uns 2.000.000 de delictes reals) només se n'esclareixen 250.000 (una quarta

part, més o menys), i d'aquests els detinguts no arriben a 200.000. Al seu torn, aquests detinguts, com diem, han de ser posats a disposició judicial. Si ara fem un cop d'ull a les estadístiques judicials disponibles al nostre país veurem que per al 1997 la xifra de "delictes estimats" pels tribunals no és gaire més de 100.000 (103.649, dades extretes de la *Revista de Derecho Penal y Criminología*, 2001, núm. 7, pàg. 565).

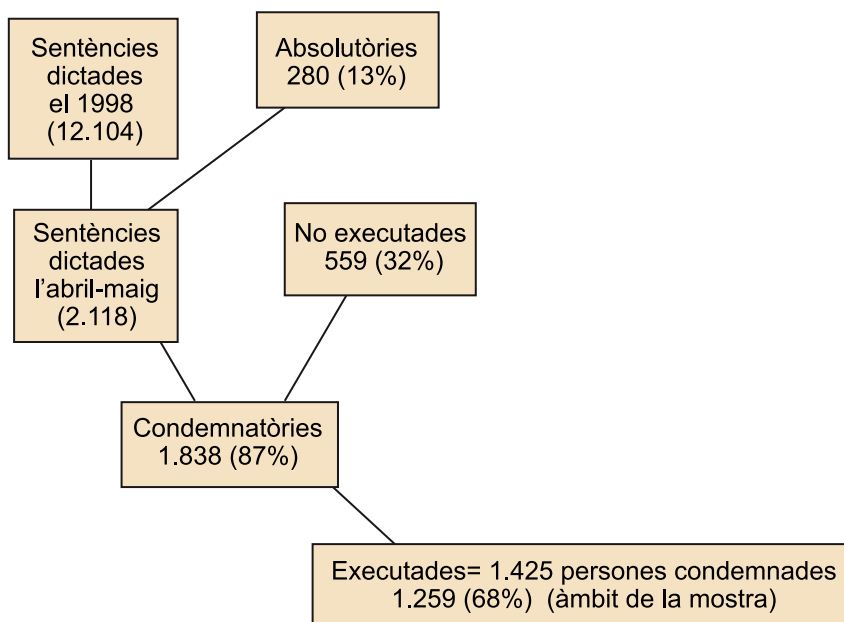
Es tracta, evidentment, d'una aproximació, però ens pot servir per a tenir en compte que un delictes esclarit no vol dir un condemnat, ni de bon tros.

1.4. D'acusat a culpable

En quart lloc, el processat ha de ser trobat culpable en un judici amb totes les garanties.

Certament, quan una persona és acusada és que normalment hi ha proves que la vinculen amb el delictes i per això la majoria de sentències penals al nostre país són condemnatòries. Sens dubte a això hi ha contribuït l'admissió cada vegada més gran en la nostra legislació i en la pràctica de les condemnes per conformitat. És difícil de quantificar, però hi ha acusats que es queixen de la pressió que exerceixen sobre ells tots els agents del sistema penal (començant de vegades pel seu advocat) perquè acceptin una condemna amb conformitat.

No disposem de dades generals sobre aquestes qüestions, però en la recerca coordinada per Cid i Larrauri (2002), en la qual la mostra la van conformar sentències dels jutjats penals de Barcelona dictades durant el 1998, s'ofereix el gràfic i la taula següents:

	Total		Homes		Dones	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
Judici de conformitat	949	69,8	883	70,2	63	64,3
Judici contradictori	410	30,2	375	29,8	35	35,7
Total	1.359	100,0	1.258	100,0	98	100,0

Com es pot apreciar, com dèiem, efectivament, la majoria de sentències són condemnatòries i tenen lloc en judicis on hi ha hagut conformitat de l'acusat. Des de l'admissió de la **conformitat premiada** en la reforma de la Llei d'enjudiciament criminal duta a terme el 2002 (art. 795 i seg. LECr), aquesta xifra probablement ha augmentat i avui dia estem entorn del 80% de sentències condemnatòries dictades de conformitat amb l'acusat.

1.5. Culpable i sentenciat

En cinquè lloc, finalment, la pena imposada pel jutge ha de ser executada per la instància corresponent.

Pot semblar difícil que aquí es produeixi una nova pèrdua de delinqüència, però per desgràcia això implicaria assumir que el sistema és més eficaç del que és en realitat, perquè a vegades el sentenciat a complir una pena no és trobat, o el mateix col·lapse del sistema impedeix el compliment efectiu de la pena.

Això no és una hipòtesi: al nostre país tenim un exemple recent amb la pena de treball en benefici de la comunitat, l'augment imparable de la qual a partir de 2004 va generar greus problemes pràctics perquè les autoritats administratives encarregades d'executar-la poguessin donar a aquesta pena un compliment adequat. De la gravetat del problema en dona fe que un percentatge significatiu de penes de TBC arribaven a prescriure per impossibilitat de donar-hi compliment en el termini que estableix la llei.

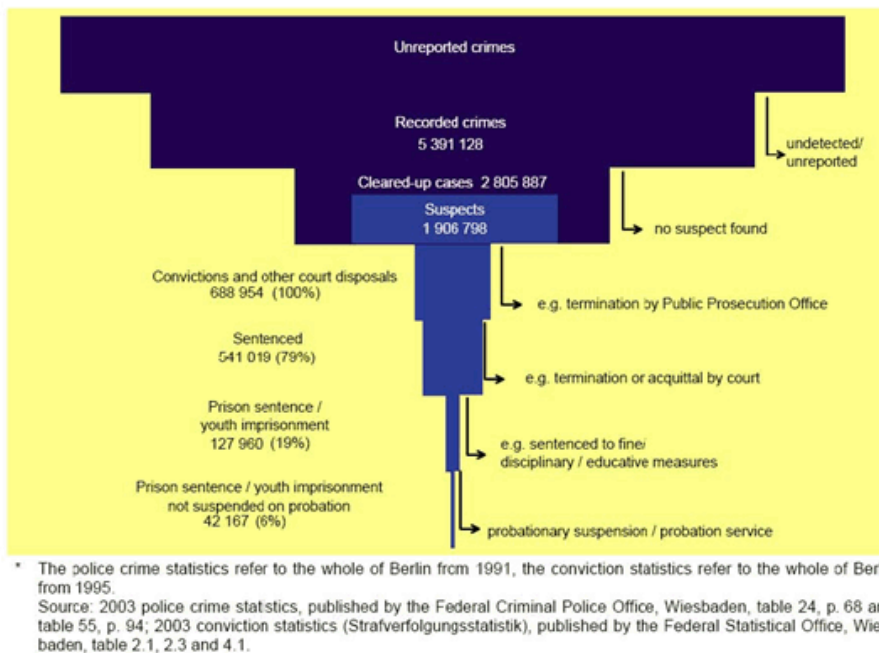
O finalment, per exemple, el condemnat és indultat.

En definitiva, l'execució d'una pena per les autoritats encarregades de fer-ho solament és l'última baula de tota una cadena de processos per mitjà de la qual el sistema filtra i "tracta" la delinqüència.

En aquest sentit, en la criminologia és un lloc comú referir-se a les figures de l'iceberg o d'un embut per a il·lustrar gràficament la realitat del processament de la delinqüència en un país: la punta de l'iceberg o el final de l'embut és la part (minoritària) de la delinqüència que passa per tots els filtres del sistema i acaba en la imposició i execució d'una pena.

Així, la figura següent, extreta de Jehle (2005, pàg. 9), dona compte de l'esquema del "processament" de delictes a Alemanya.

Diagram 2: Review of the criminal law enforcement process
- Former West Germany and Berlin* -
(excluding traffic offences)

En cadascuna de les diferents fases de processament de la delinqüència, com hem vist, es deu haver quedat pel camí un percentatge més o menys gran de delictes. Això depèn, és clar, de la dinàmica del sistema penal respectiu, però és un fet contrastat per la criminologia comparada que en les dues primeres fases del delictes s'escapa gran part de la criminalitat. En aquest sentit, no ens ha d'estranyar que en l'estudi de Stangeland (1995) sobre la realitat espanyola s'estimés que només s'arriba a jutjar un de cada vint delictes denunciats.

De fet, a Anglaterra, on hi ha estadístiques molt més fiables, s'ha arribat a estimar que prop d'un 2% dels delictes acaben en una sentència condemnatòria (Ashworth, 2010, pàg. 22). La conclusió principal és que, com assenyala el mateix Ashworth (2010, pàg. 21), els casos que arriben a mans dels tribunals penals per a imposar una pena són qualitativament i quantitativament diferents de la delinqüència real. Les diferències qualitatives tenen a veure amb les **dinàmiques de filtratge** de la delinqüència que es produeixen en les etapes assenyalades, i que impliquen en general una tendència a fer que un cert tipus de delinqüència (a la via pública –no a casa–, contra el patrimoni, de persones sense recursos) tingui més possibilitats que un altre (paradigmàticament, la delinqüència econòmica dels poderosos) d'acabar essent detectat pel sistema penal.

El diari *El País*, en l'edició del 5 de gener de 2013, informava que l'Associació d'Inspectors del Banc d'Espanya denunciava en un informe l'actitud del supervisor davant de les males pràctiques en bancs i caixes d'estalvi: "La forma habitual de reacció ante los indicios de delito es mirar hacia otro lado", proclama una frase de l'últim punt del document. Òbviament, si davant d'indis de delictes es mira cap a una altra banda, aquesta delinqüència no serà registrada pel sistema, i passarà a engròssir la "xifra negra".

Per tot plegat, com dèiem al principi, voler extreure una radiografia de la delinqüència a partir de les dades sobre execució de penes (el que els anglosaxons en diuen *sentencing*) és un error. Aquestes dades no reflecteixen la delinqüència que hi ha en un país, sinó les dinàmiques de funcionament del sistema penal.

Com diu Ashworth (2010, pàg. 22):

“Els tipus de delictes que arriben als tribunals per a condemnar-los són un reflex imperfecte de la naturalesa del delictes en la societat”.

D'això se'n deriva una qüestió important, sovint ignorada: assumir una relació entre el càstig i la delinqüència, en el sentit que una eficàcia o severitat més o menys gran en el càstig tindrà efectes en el nivell de delinqüència d'un país, és igualment una assumpció molt arriscada. Des del moment que, com hem vist, els jutges acaben bregant amb una petita fracció de la delinqüència real, esperar que amb aquest petit percentatge (2% per a Anglaterra, segons Ashworth) es pugui afectar el gran gruix de la delinqüència és deduir massa.

Com veurem més endavant, això posa en qüestió alguns plantejaments duts a terme pels models preventius de justificació del càstig.

2. Models punitius en acció

La discussió que afrontem en el mòdul “La lògica del sistema punitiu: models punitius”, relativa a les doctrines de justificació del dret penal, no és un mer exercici academicointel·lectual, sinó que té una gran importància pràctica en diversos àmbits.

Així, en primer lloc, de la concepció que un tingui sobre la finalitat del càstig pot variar la solució que es doni a determinats dilemes penals.

En aquest sentit, considerem el dilema al qual s'enfrontaria el ministre de l'Interior si rebia una proposta de la banda terrorista ETA segons la qual estan disposats a cessar totes les seves activitats delictives, lliurar les armes i dissoldre l'organització terrorista si se'ls garanteix la impunitat pels delictes comesos. La resposta a aquest oferiment podria variar molt dependent de la concepció del càstig que tingués el ministre.

En segon lloc, en l'articulació del sistema concret de penes també són decisives les qüestions sobre la justificació del dret penal. Això és així perquè, per exemple, una pena com la presó o la suspensió mateixa d'aquesta pena (o beneficis penitenciaris com la llibertat condicional) poden trobar diverses justificacions (o no justificacions) i per tant un contingut diferent en funció del model punitiu des del qual es valorin.

Es pot considerar en aquest sentit la polèmica recent a causa de la denegació de la suspensió de la pena de presó a la qual va ser condemnada la coneguda cantant Isabel Pantoja. Es tractava d'una *et seq.* del CP. Tanmateix, l'Audiència Provincial de Màlaga va rebutjar la suspensió de la pena al legant una sèrie d'arguments que, sens dubte, impliquen assumir un cert model punitiu.

En tercer lloc, les teories de la pena també són rellevants a l'hora de dissenyar polítiques criminals concretes, perquè en realitat cada doctrina del càstig incorpora una visió pròpia del delinqüent i de les causes de la delinqüència. A aquest aspecte hi dedicarem les reflexions següents.

2.1. Models punitius i estratègies de prevenció del delicte

Com dèiem més amunt, la concepció sobre el fonament de la pena és rellevant a l'hora de dissenyar les estratègies politicocriminals, perquè en realitat en la base de cada model punitiu hi resideix una concepció diferent sobre el delinqüent i les causes de la delinqüència, i per tant de les maneres de reaccionar-hi en contra.

És en aquest sentit que podem parlar de **models punitius en acció**, perquè la concepció sobre la justificació de la pena dissenya una determinada estratègia politicocriminal i així posa en acció un model punitiu determinat.

Pel que es refereix a la **concepció del delinqüent i les causes de la delinqüència**, podem traçar la divisió següent entre les teories de la pena:

1) Model preventiu general negatiu

Per a la teoria de la prevenció general negativa el delinqüent és un ciutadà comú que sospesa costos i beneficis de l'activitat delictiva, i que es decideix a cometre el delictes si aquest saldo és "positiu".

En aquest sentit, sempre s'ha atribuït a aquesta teoria la concepció del ciutadà com a *homo economicus* (o **ciutadà racional**) que guia el seu comportament d'acord amb un càlcul d'utilitat. Així, per a aquesta teoria, la comesa de la llei penal resideix a procurar que l'esmentat balanç o càlcul d'utilitat del qual sospesa vulnerar la llei penal sigui negatiu i per això el ciutadà decideix abstenir-se de cometre el delictes.

2) Model preventiu especial positiu

La teoria de la prevenció especial positiva té una visió molt diferent del delinqüent: no és un ciutadà comú, sinó una persona que amb la seva activitat delictiva mostra determinats dèficits (psicològics, socials, culturals, motivacionals, etc.) que són els que han fet que vulnerés la llei penal.

Per això aquesta concepció del càstig mira de rehabilitar o reeducar el delinqüent, cosa que, és clar, pressuposa que és una persona amb determinades carencies sobre les quals cal actuar per a reinserir-la en la societat.

3) Model preventiu especial negatiu

Per als partidaris de la prevenció especial negativa el delinqüent és algú perillós a qui cal apartar de la societat o a qui cal impedir fàcticament que tingui oportunitat de tornar a cometre un delictes determinat.

Depenent de la modalitat que adopti la prevenció especial negativa la concepció que té del delinqüent és més diversa. Així, per al model d'incapacitació general la visió del delinqüent és molt semblant a la de la prevenció general: qualsevol ciutadà pot ser delinqüent si té l'oportunitat de ser-ho, de manera que es tracta d'impedir-li, eliminant aquestes oportunitats, que cometi nous delictes.

Per la seva banda, per al model d'incapacitació selectiva la concepció sobre el delinqüent és més reduïda, ja que, com que el càstig recau en els delinqüents considerats més perillosos o en els habituals, no es veu qualsevol ciutadà com a potencial delinqüent, sinó que aquest cercle es redueix d'acord amb les característiques seleccionades (habitualitat/perillositat).

4) Model retribucionista

Per a la concepció retribucionista del càstig (teoria del mereixement) el delinqüent és un ciutadà comú que mereix ser castigat per haver vulnerat responsablement la llei penal.

A vegades s'ha retret al retribucionisme que tingui una visió del delinqüent com a persona que decideix "lliurement" vulnerar la llei, i també que parteix de l'indemostrable "lliure albir". Aquesta crítica no és encertada, primer perquè les versions modernes de les teories del mereixement no pressuposen en absolut la defensa del lliure albir i després perquè també les teories preventives (per exemple, clarament, la prevenció general) pressuposen en les persones certa capacitat d'elecció i decisió, ja que, és clar, si s'espera que les normes despleguin certs efectes sobre les accions dels ciutadans això pressuposa que aquests ciutadans tenen capacitat de triar entre cursos d'acció alternatius.

5) Model reparador

Com hem vist en el mòdul "La lògica del sistema punitiu: models punitius", els partidaris de la justícia restauradora subratllen que el delicte implica fonamentalment un conflicte entre persones que s'ha de resoldre amb la confrontació en un procés dialogat. L'objectiu últim del dret penal i per tant la seva justificació és resoldre aquest conflicte reparant el dany causat. Respecte al càstig, els defensors del model reparador emfatitzen que per mitjà d'aquest model es tracta més de compensar (que de castigar) i de reintegrar (que d'excloure).

Per tant, òbviament en aquest model preval la concepció de l'infractor com un concitadà que certament ha causat un dany, però en el qual la comunitat s'ha d'implicar en la solució, més que no pas en el retret o càstig. En aquest model punitiu, doncs, no hi ha una concepció del delinqüent com una persona amb certes característiques o dèficits que s'hagin de solucionar o inhabilitar per mitjà del càstig.

Partint d'aquesta diversa concepció sobre el delinqüent i les causes de la delinqüència, cada model punitiu dissenya llavors una estratègia pròpia per fer-hi front. Vegem quines són concretament aquestes estratègies:

1) Model preventiu general negatiu

Com sabem, aquesta teoria del càstig entén la llei penal com un desincentiu per a evitar la conducta no volguda (la vulneració de la llei penal). Per tant, l'estratègia d'aquest model es basa a actuar sobre les variables que incideixen en la magnitud d'aquest desincentiu.

Aquestes variables, segons la formulació clàssica (que ja es pot apreciar a Beccaria), són les següents:

Severitat/certesesa/celeritat → de la sanció

Això és, com més gran és la severitat, certesa o celeritat de la sanció més gran és la intensitat de l'amenaça penal i per tant més gran és l'efecte preventiu general negatiu.

2) Model preventiu especial positiu

Aquest model punitiu entén la sanció penal com un mecanisme per a corregir el dèficit que mostra el delinqüent quan delinqueix, i així mirar de rehabilitar-lo. Aquesta estratègia exigeix:

Identificar / actuar sobre → el dèficit mostrat

Això és obvi, perquè si, per la raó que sigui, no podem identificar o (encara que ho fem, no podem) actuar sobre el dèficit que ja hem identificat, de manera que el delinqüent el pugui superar, no aconseguirem la finalitat proposada amb el càstig.

3) Model preventiu especial negatiu

Com hem vist, aquest model punitiu entén la sanció penal com un mecanisme per a impedir físicament al delinqüent tenir l'oportunitat de tornar a delinquir. Aquesta estratègia exigeix:

Identificar/dissenyar una sanció impeditiva al delinqüent:

- Ciutadà normal (incapacitació general)
- Habitual/perillós (incapacitació selectiva)

4) Model retribucionista

El disseny d'una estratègia politicocriminal no és tan evident en el cas d'aquest model punitiu, ja que certament el retribucionisme, a diferència de les altres teories, no considera el dret penal primordialment un mitjà de prevenció de delictes, sinó abans de res un mecanisme d'expressió de reprovació o censura per haver comès un fet, que exigeix que el càstig sigui una resposta proporcionada a la gravetat del fet i la culpabilitat de l'agent.

Tanmateix, encara que és una cosa que a vegades s'ha criticat a aquesta teoria, això no vol dir que els autors partidaris de la teoria del mereixement descognuin o neguin la feina del dret penal com a mecanisme de prevenció de delictes. En paraules d'un dels defensors més insignes d'aquestes teories:

“El reproche mediante la pena desempeña aun otro cometido, pues también se dirige a terceros, es decir, a otros miembros de la comunidad estatal a los que suministra razones normativas para omitir ese tipo de comportamientos. [...] el derecho penal les informa de que determinados tipos de comportamientos son punibles. En cuanto que las sanciones previstas expresan un reproche, éste contiene el mensaje de que el comportamiento se considera reprochable y que debe ser omitido [...]. El reproche que contiene la sanción se dirige sobre todo al intelecto del ciudadano con el fin de apelar a lo injusto del comportamiento y darle de este modo una razón para omitir este tipo de conductas”.

Von Hirsch, 2003 (pàg. 134)

“[...] la censura implícita en la sanción prescrita sirve para apelar al sentimiento de la gente acerca del carácter dañino de la conducta, como una razón para desistir”.

Von Hirsch, 1998 (pàg. 37)

Com es pot apreciar en les paraules de Von Hirsch, aquesta concepció del càstig com a retret, per a no acabar essent una mera imposició dictatorial de penes, s'ha de sustentar en el consens social de les respectives prohibicions. Només així tindria sentit “apel·lar” a la consciència del ciutadà sobre fins a quin punt és injust el comportament realitzat. I només així el càstig podria servir per a avalar la conducta d'acord amb el dret, i censurar la que hi fos contrària. El mateix Von Hirsch ratifica aquesta idea quan subratlla que:

“Este modelo, en el que el reproche se considera un elemento central del derecho penal, contiene por ello una función crítica: suministra un argumento para descriminalizar comportamientos que razonablemente no pueden ser considerados como reprochables”.

Von Hirsch, 2003 (pàg. 135)

Per tant, després de totes aquestes consideracions podem concloure que l'estratègia d'una teoria del mereixement per a afrontar el delictes passa per assegurar el següent:

Prohibició penal ← → Consens social sobre la prohibició

Això és així perquè només si hi ha aquest consens és plausible que el càstig sigui vist pels ciutadans com un indicador de fins a quin punt és injust i desencertat el comportament tingut, i per tant tinguin una raó per a ometre'l.

Des d'aquest punt de vista es pot tornar a observar el paral·lisme entre les idees retribucionistes i el model de prevenció general positiva, que apel·la a la prevenció de delictes per mitjà del reforçament (mitjançant el càstig) de les normes jurídiques. Si això no vol ser un mer exercici de força bruta també ha d'implicar que es reforcen normes que la ciutadania estima valuoses.

5) Model reparador

El model reparador, igual que el retribuicionista, no posa en primer pla l'ús de les sancions com a mitjà per a evitar delictes futurs, sinó com a mecanisme de solució de conflictes socials. Això no implica, però, que es desconeixin o menysvalorin els efectes preventius que pot comportar un model reparador. De fet, com que abans de res aquest model vol solucionar el conflicte social que el delicte fa visible, reintegrant l'ofensor en la comunitat, finalment té una **vocació clarament pacificadora**, perquè si la víctima veu reparada l'ofensa i l'ofensor no és exclòs de la comunitat, el resultat final és clarament una societat més cohesionada i amb menys perspectives de violència.

Per tant, des d'aquest model punitiu la preocupació principal és assegurar que efectivament el resultat del procés és la solució del conflicte generat amb el delicte:

Mediació/reparació ← → Resolució conflicte

2.2. Models punitius i respecte del dret

Una perspectiva ulterior des de la qual és interessant analitzar els diferents models punitius fa referència a la qüestió relativa als motius que fan que el ciutadà obeeixi la llei.

Seguint el model proposat a Von Hirsch, Bottoms, Burney i Wikström (1999, pàg. 3 i 4), podem diferenciar les estratègies següents en poder del legislador perquè els ciutadans obeeixin la llei:

1) Raons instrumentals per a obeir la llei

Parlem de raons instrumentals quan el ciutadà no obeeix la llei per convenciment intern, sinó simplement perquè la llei funciona com un condicionant extern de la seva actuació.

Aquestes raons instrumentals, al seu torn, poden adoptar les formes següents:

a) Incentius

Es tracta d'oferir beneficis per al qui compleix la llei. Aquest mecanisme, és clar, no és el propi del dret penal, però en altres sectors de l'ordenament sí que és més normal (per exemple, rebaixes fiscals per la regularització a terme). No obstant això, també es pot dissenyar una estratègia d'aquest tipus dins del marc d'execució de les penes.

Rebaixa de la pena per bon comportament a la presó. En cert aspecte, també es podria considerar la suspensió de la pena del delinqüent primari com un incentiu perquè s'abstingui de tornar a cometre un delicte.

b) Desincentius

És molt més comú que la llei penal adopti la forma d'un desincentiu per al ciutadà, relacionant-hi perjudicis a l'hora de complir-la per a induir així a respectar-la. Les sancions (entre les quals hi ha les penals) són un exemple clar de desincentius.

Sens dubte, aquesta és la perspectiva que adopta el model preventiu general negatiu (intimidació), perquè com hem vist considera la prohibició penal com un mecanisme dissuasiu perquè els ciutadans s'abstinguin de cometre delictes. Es tracta, doncs, d'una raó purament instrumental que en principi no mira de convèncer el ciutadà de la bondat de la prohibició, sinó simplement, mitjançant l'amenaça, de reprimir-li la motivació criminal.

2) Raons normatives per a obeir la llei: convenciment de la validesa moral de la prohibició

Quan parlem de raons normatives ens referim a aquella obediència a la llei que no es basa en condicionants externs (incentius o desincentius) a l'individu, sinó que prové del mateix convenciment intern de la persona sobre la conveniència de complir la llei, la qual, doncs, es considera el comportament moralment apropiat.

Aquest convenciment intern pot procedir fonamentalment de dos tipus de consideracions:

a) Perquè el ciutadà accepta i comparteix la norma reflectida en la prohibició

La majoria de gent considera que l'homicidi és un comportament inacceptable (moralment dolent) i per això s'absté de cometre'n.

b) Perquè el ciutadà (encara que no comparteix la norma subjacent) accepta la legitimitat de la llei

Amb això ens referim als supòsits d'obediència a la llei que es basen en la creença en la legitimitat de l'autoritat i el sistema que la va dictar (s'obeeix la llei perquè és la llei).

Hi ha persones que respecten la prohibició de fumar, no tant perquè estan convençudes de la immoralitat o nocivitat de la conducta prohibida, sinó simplement perquè hi ha una llei aprovada per les institucions democràtiques que ho prescriu així.

Un model punitiu que es relaciona clarament amb aquesta visió del respecte al dret és el retribucionista. Com hem dit, en aquest model, el retret o censura que implica el càstig proporciona als ciutadans una raó normativa per a desistir

en el comportament, perquè aquest retret només es pot comprendre com a tal si es relaciona amb el fet de tenir una conducta moralment danyosa que la ciutadania no està disposada a acceptar.

En aquest sentit, un model punitiu retribuicionista només pot funcionar en els sistemes normatius en què efectivament les prohibicions tinguin, com hem vist, prou consens social perquè el càstig que imposen pugui ser comprès de manera plausible pels ciutadans com un retret moral.

També alguns defensors del model reparador han assenyalat que les raons normatives que fan que els ciutadans respectin les normes són més visibles on hi ha diàleg (entre víctima i ofensor, o en cercles o conferències més amplis), si es compara amb un sistema en què preval la imposició d'una pena.

Si l'ofensor accepta un procés de mediació amb la víctima, aquesta víctima li explicarà el dany que ha patit i per tant haurà de confrontar aquest patiment. Si hi ha (com és habitual en aquests processos) una disculpa o perdó de l'ofensor cap a la víctima, el reconeixement del dany que aquest perdó porta implícit afavoreix sens dubte a fer que l'ofensor capti les raons normatives que justifiquen la prohibició.

Finalment, també el model rehabilitador subratlla aquesta perspectiva com una característica del seu model. Això és així perquè, si amb el càstig s'aconsegueixen superar els dèficits que han fet que la persona cometés el delictes, se suposa que s'haurà facilitat que es generin en el delinqüent raons normatives per a desistir del delictes en el futur.

Si un condemnat per maltractament és obligat a seguir un programa formatiu que el fa confrontar amb les creences distorsionades que té dels rols home-dona en una parella i que li ensenya a gestionar emocions com la ira, la idea és que no tornarà a cometre un delictes de maltractament perquè haurà comprès la nocivitat del seu comportament i serà capaç de respectar la prohibició (de maltractar una dona) perquè internament ja no veurà aquesta conducta com a moralment acceptable.

3) Impediments

Finalment, un tercer mètode disponible en mans del legislador per a assegurar el compliment de la llei consisteix a dissenyar impediments o obstacles per a evitar l'incompliment. Aquests impediments es poden dirigir o situar:

a) En el possible autor

Per exemple, subjectant el potencial delinqüent a una mobilitat restringida, que li impedeixi així desobeir la llei.

Sens dubte, el model punitiu que ressona clarament en aquest punt és el model incapacitador, que precisament mira de dissenyar el càstig de tal manera que s'impedeixi fàcticament al delinqüent tenir l'oportunitat de tornar a delinquir.

b) En el possible objecte del delictes

L'estratègia impeditiva també pot tenir com a focus l'objecte del delictes mateix (per exemple, dificultant-ne l'apropiació amb mecanismes de seguretat).

Aquesta estratègia, com que se centra en l'objecte del delictes i no pas en el delinqüent, en realitat queda al marge dels models punitius que justifiquen el càstig (del delinqüent), i per tant té a veure amb tècniques genuïnes de prevenció del delictes com la coneguda **prevenció situacional**.

2.3. Models punitius i recerques sobre el càstig

Fins aquí hem vist les concepcions sobre la delinqüència (i el seu revers: el respecte de les normes) que hi ha al darrere en els diferents models punitius i la manera en què això es plasma en diferents estratègies referides a la prevenció de la delinqüència. Hi ha una qüestió molt important, però, que encara s'ha d'explorar: la recerca criminològica sobre l'impacte del càstig, dóna suport als principis en què es basen els diferents models punitius o els refuta? Vegem-ho.

2.3.1. Sobre la prevenció general negativa

Com hem vist, la clau de l'estratègia politicocriminal d'aquesta teoria es podia resumir en la fórmula següent:

Severitat/certesa/celeritat → de la sanció

La teoria, doncs, ens diu que qualsevol augment en alguna de les magnituds que configuren l'amenaça de la pena (severitat, certesa o celeritat) comportarà una disminució de delictes perquè augmenta el pes d'aquesta amenaça i per tant el "cost" del delictes.

Això sembla de sentit comú, però s'ha d'enfrontar a problemes delicats:

1) La teoria de la prevenció general és subjectiva en dos sentits (Von Hirsch, Bottoms, Burney i Wikström, 1999, pàg. 6 i 7)

En primer lloc, perquè no depèn de la realitat de la severitat, certesa o celeritat de la pena, sinó més aviat de la **percepció que tenen els delinqüents potencials**. En altres paraules, una pena ja pot ser molt severa o el delinqüent molt probablement detectat (si comet el delictes), que, si això no és percebut pel delinqüent potencial, la sanció penal no tindrà cap efecte preventiu. El que importa, en definitiva, no són els riscos reals de la sanció penal sinó els riscos percebuts.

En segon lloc, la prevenció general no solament depèn del fet que el delinqüent potencial percebi aquests riscos, sinó a més de la manera com els avalui en termes de la inutilitat subjectiva que tinguin, ja que, per molt que sigui

conscient de la severitat o certesa del càstig, si per qualsevol raó (per exemple, un benefici econòmic elevat) la utilitat del delictes és més gran, la sanció penal no tindrà cap efecte preventiu.

Aquest caràcter subjectiu comporta molts desafiaments a l'hora de posar en pràctica una estratègia preventiva general, ja que fonamentalment exigeix que qualsevol canvi en les magnituds que afecten l'amenaça de la pena sigui, primer, conegut per la població i, segon, tingut en compte pel delinqüent potencial. Segons l'evidència empírica de què disposem, tots dos aspectes són molt discutibles:

- **Coneixen realment la llei penal, els ciutadans?** En primer lloc, al marge dels delictes "clàssics", es pot posar en dubte que els ciutadans siguin conscients de l'existència d'alguns delictes continguts en la legislació penal.

Respecte al nostre propi Codi penal, qui sap què és delictes, i a més amb quina pena, negar-se a fer la prova d'alcoholèmia?; qui sap exactament a partir de quina velocitat és delictes circular per ciutat o per autopista?

- **Coneixen realment la severitat del càstig, els ciutadans?** En segon lloc, encara que siguem conscients de l'existència d'un delictes, hi ha recerques que han posat de manifest que els ciutadans, sistemàticament, menysvaloren la severitat del càstig aplicat pels jutges (per a Anglaterra, Hough i Roberts, 1998). Consideren que els jutges són tous i que abans de res defensen els drets dels delinqüents per sobre dels de les víctimes. Si això és així, els riscos percebuts són molt més petits que els reals, cosa que disminuirà la prevenció de delictes.
- **El delictes, és el resultat d'un càlcul racional d'utilitat?** En tercer lloc, certa part de la delinqüència té molt a veure amb actituds impulsives o es duu a terme en un context de consum d'alcohol o drogues que no fa gaire plausible la hipòtesi del càlcul racional que pressuposa la prevenció general. D'altra banda, també cal tenir en compte que el possible efecte preventiu general del càstig solament té sentit respecte de les persones que es plantegin com una alternativa d'acció raonable cometre un delictes. Si, per exemple, per molt desesperada que sigui la situació econòmica d'una persona, entrar a robar en un domicili aliè és un acte que (per la raó que sigui) aquesta persona ni tan sols es planteja, qualsevol variació en la probabilitat de la certesa o en la severitat de la pena serà irrellevant, per a ella, perquè no és un "delinqüent potencial". En resum, l'efecte preventiu quedaria reduït als delinqüents potencials (ciutadans que sí que veuen el delictes com una alternativa d'acció raonable) en aquell tipus de delinqüència en què sigui plausible imaginar un càlcul racional de beneficis i costos del càstig.
- **Prevenció general en el context social.** Un altre aspecte important que han subratllat les recerques relatives a la prevenció general és que, a causa de la subjectivitat de la teoria que hem destacat, una mateixa sanció penal

pot tenir efectes diferents en les persones depenent del lloc que ocupin en la societat. Així, les sancions lleus poden tenir un efecte preventiu important si es dirigeixen a capes de població que, amb la sanció penal, poden perdre alguna cosa més que la privació de drets que comporti sanció (per exemple, poden perdre l'estatus social o una feina ben remunerada). De manera inversa, les sancions severes que recaiguin sistemàticament sobre les classes més desfavorides poden tenir un efecte preventiu nul perquè les persones, primer, ja hi estaran acostumades (per exemple, s'ha pogut constatar que en alguns barris de certes ciutats nord-americanes un percentatge rellevant dels joves han estat empresonats, i això per tant ja forma part en certa manera del seu períple vital) i, segon, la sanció penal no portarà incorporada cap altra pèrdua valuosa per a la persona.

2) Les diferències entre les variables de severitat i certesa. La teoria de la prevenció general pressuposa que qualsevol variació en les variables que componen la magnitud de l'amenaça penal tindrà efectes preventius. Les recerques empíriques fetes fins ara, però, desmenteixen aquest pressupòsit. En concret, aquestes recerques revelen que les variacions experimentades en la variable **severitat** de la pena (l'augment que han tingut) no produeixen efectes preventius (vegeu Von Hirsch, Bottoms, Burney i Wikström, 1999). És la variable certesa l'única que sembla que té capacitat d'aconseguir aquests efectes.

En la seva influent recerca sobre l'efecte preventiu general del càstig de la conducció sota la influència de l'alcohol, Ross (1982) va concloure que els canvis en la severitat de la pena (l'increment de la pena) eren inefectius, tret que anessin acompanyats d'augment en la certesa de la pena mateixa. La variable decisiva és, segons aquest autor, la certesa del càstig, ja que les campanyes públiques que facin augmentar el risc que perceben els conductors de ser detectats si beuen (per exemple, un anunci de campanya intensiva de controls preventius d'alcoholèmia durant certs dies) sí que mostren efectes preventius.

No obstant això, malgrat que les estratègies dirigides a la variable certesa de la sanció semblen més prometedores, fins i tot aquí cal assenyalar unes quantes dificultats. Així, per exemple, el mateix Ross destaca que els efectes preventius basats en l'augment puntual de la certesa de la sanció només perviuen a curt termini (1982, pàg. 102 i seg.). D'altra banda, hi ha recerques que han posat en dubte que un augment de la certesa del càstig sigui sempre sinònim de més efectes preventius.

Larrauri (1997, pàg. 156) esmenta aquí l'experiència nord-americana relativa a la detenció obligatòria en casos de violència domèstica: aquesta política no va tenir sempre efectes preventius.

Finalment, una política basada en l'augment de la certesa de la sanció té costos socials i econòmics.

Una estratègia per a augmentar la certesa de la sanció pot consistir en la instal·lació generalitzada de càmeres de videovigilància.

En resum, la lliçó que s'ha d'aprendre és bastant important: una estratègia basada en l'augment sistemàtic de la severitat de les penes no té el suport de la recerca criminològica. Això té a veure també amb la qüestió següent.

3) La diferència entre prevenció inicial i prevenció marginal. Un altre problema que s'ha de tenir en compte a l'hora d'analitzar la viabilitat d'un model preventiu general negatiu fa referència a la necessitat de distingir entre els

conceptes de *prevenció inicial* i *prevenció marginal*. Quan parlem de **prevenció inicial** ens referim als efectes preventius d'una nova sanció penal (criminalització d'una nova conducta). Per la seva banda, el concepte **prevenció marginal** fa referència al cas (molt més comú) en què només s'actua sobre la sanció existent (incrementant la pena, bàsicament, o la probabilitat de detecció de la conducta).

Aquesta diferència és important perquè la prevenció marginal és molt més difícil de demostrar que la prevenció inicial, ja que es tracta de comprovar quins efectes té en la prevenció de delictes l'“extra” de pena (o de certesa) que comporta la reforma legal.

En la reforma del CP espanyol que va dur a terme la LO 5/2010 es va modificar la pena màxima aplicable al delicte d'agressió sexual (art. 178), que va passar de quatre anys de presó a cinc. Per tant, som davant d'un cas de prevenció marginal, en el qual el que caldria demostrar per a justificar aquesta reforma des del punt de vista de la prevenció general negativa és que delinqüents potencials, conscients d'aquest canvi legal, van deixar de cometre un delicte precisament per l'augment en un any de la severitat de la pena (màxima).

El problema, tal com han assenyalat amb detall Von Hirsch, Bottoms, Burney i Wikström (1999), és que, donat un determinat nivell de pena, els augments subsegüents no porten a una reducció significativa (correlacions febles o inexistent) de la delinqüència, probablement (i això explica la rellevància més gran de la certesa sobre la severitat) perquè la severitat d'una pena és una variable no tan coneguda, més llunyana i potser opera sobre un màxim que ja és rellevant per a la persona (és a dir, a partir del punt en què ja s'ha aconseguit certa inutilitat del càstig, qualsevol augment en la severitat de la pena no és rellevant per al presumpte delinqüent: en el nostre exemple, al potencial agressor sexual no li va a fer alterar la conducta la possibilitat que la seva pena màxima sigui ara de cinc anys en comptes de quatre) (1999, pàg. 48).

En definitiva, com hem vist, la recerca criminològica posa en un conflicte seriosos els pressupòsits i l'estratègia politicocriminal preventiva general negativa, però la veritat és que continua essent molt popular entre els penalistes i els legisladors.

Vegeu com va justificar l'exposició de motius de la LO 15/2003 la incorporació en el nostre sistema penal de penes curtes de presó de tres mesos: “La durada mínima de la pena de presó passa de sis a tres mesos, *amb la qual cosa s'aconsegueix que la pena de privació de llibertat de curta durada compleixi una funció de prevenció general adequada* respecte de les infraccions d'escassa importància [la cursiva és nostra]”.

Per això s'ha arribat a parlar del **mite de la prevenció general** (Larrauri, 1997). Un criminòleg americà, James B. Jacobs (1989, pàg. 106 i 107), resumeix brillantment l'*appeal* d'aquesta teoria:

“No és difícil entendre per què és atractiva la idea d’augmentar les penes i els esforços per a aplicar-les. En primer lloc, la noció relativa al fet que els ciutadans «consumiran» menys un tipus de comportament si se n’incrementa el cost és una idea lògica i inherent que sona bé en el model econòmic de la nostra societat. En segon lloc, aquesta idea reflecteix fe en la racionalitat i en la capacitat del govern per a intervenir en la vida social. Els americans sembla que tenen una fe extraordinària en la resolució dels problemes socials per mitjà d’intervencions polítiques racionals. Si no creguéssim en la prevenció, els problemes socials semblarien intractables, una conclusió que sospito que seria difícil d’admetre als polítics americans i d’acceptar als ciutadans americans. En tercer lloc, l’efectivitat de la prevenció general és difícil de rebatre. Si la taxa de delictes no es redueix això es pot prendre simplement com una prova de la necessitat de més augments de pena. Que un delictes particular persisteixi any rere any o fluctui sense gaire atenció en els àmbits d’aplicació de la llei no sembla que faci trontollar la creença generalitzada que augmentar les amenaces serà efectiu. En quart lloc, com va subratllar Durkheim (1947) fa temps, l’acte de denunciar públicament un mal i els delinqüents és funcional per als qui condemnen: els permet establir la línia entre ells i «els criminals», i reforçar d’aquesta manera els vincles de la comunitat”.

La qüestió continua essent, efectivament, com s’han d’investigar (i si escau “demostrar”) els efectes preventius generals del càstig.

Sobre aquesta delicada qüestió tan sols apuntarem que les recerques basades en l’associació entre modificacions en la magnitud de les variables del càstig i les xifres de la delinqüència s’han d’analitzar amb cautela abans de voler-ne extreure resultats concloents. Aquest tipus d’anàlisis (anomenades **estudis d’associació**) solen comparar variacions en la política criminal d’un país (normalment un increment en la severitat de la pena, tant si és per un canvi legal com per un augment de la probabilitat de patir penes de presó) i les xifres de criminalitat posteriors a aquest canvi. Si es verifica una correlació negativa entre tots dos fenòmens (això és, que un augment de la severitat va seguit d’una disminució de la criminalitat), es podrà inferir un efecte preventiu general.

Com han demostrat moltes recerques, però, una mera correlació no vol dir establir una relació de causalitat. Establir això últim requereix molt més que una mera associació estadística. D’entrada cal que aquests estudis analitzin simultàniament (controlin, en termes estadístics) unes altres possibles variables que també podrien incidir en la delinqüència (per exemple, taxes de desocupació o la composició demogràfica de la població), perquè podria ben ser que l’augment de la severitat coincidís, per exemple, amb un descens de la taxa de desocupació i que en realitat fos això últim el que “causés” la reducció de la delinqüència.

Finalment, no s’han de passar per alt els costos socials d’un model preventiu general, perquè l’èmfasi en la severitat de la pena ens pot portar a un sistema penal particularment intrusiu. I si, com confirmen les recerques, el model se centra més en la certesa del càstig, aquí el risc és tendir cap a un sistema *big brother*, en què la vigilància i supervisió dels ciutadans acabi essent l’habitual.

2.3.2. Sobre la prevenció especial positiva: rehabilitació

El primer problema a què ha de fer front la teoria de la prevenció especial positiva és l'abast reduït que té. Com dèiem en l'apartat "El processament de la delinqüència en el sistema penal" d'aquest mòdul, és un fet sabut que només una petita minoria dels delictes que es cometen rep finalment una pena. Per tant, en realitat només una minoria dels delinqüents podrà ser objecte de rehabilitació. En altres paraules, així com la teoria de la prevenció general té pretensió de dirigir-se a tots els delinqüents potencials, la prevenció especial actua només sobre aquell que és detectat i "processat" pel sistema penal. Des del moment en què sabem que aquests delinqüents només són una minoria sembla que som davant d'una estratègia preventiva poc prometedora.

Una rèplica possible a aquesta crítica de la prevenció especial podria consistir a subratllar que, en realitat, els delinqüents que detecta el sistema penal, encara que quantitativament són certament una minoria, qualitativament representen un percentatge important de la delinqüència, perquè probablement som davant dels que tenen una carrera delictiva més prolífica o davant dels que cometen els delictes més nocius¹. Si això fos cert, sembla que tindria més sentit dirigir esforços a mirar de rehabilitar aquestes persones.

⁽¹⁾Com és sabut, el percentatge de delinqüents en delictes contra la vida o contra la llibertat sexual que són processats pel sistema penal és més rellevant.

Una rèplica ulterior es podria acontentar a al·ludir al fet que, tant si el percentatge de delinqüents sobre els quals es pot dur a terme una intervenció rehabilitadora és una minoria com si no, val la pena l'esforç de reinserir-los.

Aquesta crítica a què al·ludim, però, no és la més comuna que es fa a la teoria de la prevenció especial positiva. Ha estat molt més freqüent destacar (en un atac directe a l'"ànima" d'aquesta teoria) que en realitat, per mitjà del càstig, no es pot mirar de rehabilitar els delinqüents (sobre l'"atac a l'ideal rehabilitador" vegeu amb detall Cid i Larrauri, 2005, pàg. 27 i seg.).

Aquesta crítica ja es produeix en els anys setanta per diferents motius, i culmina amb l'influent article de Martinson, que després d'una avaluació dels programes (en privació de llibertat o en la comunitat) dirigits a la rehabilitació conclou que:

"Con pocas y aisladas excepciones, los programas de rehabilitación que han sido estudiados carecen de efecto positivo en la reducción de la tasa de reincidencia".

Martinson, 1974 (pàg. 25), citació extreta de Cid i Larrauri, 2005 (pàg. 28)

Aquesta conclusió és la que va donar lloc al cèlebre eslògan de "No funciona res" ("Nothing works"). De fet, com assenyalen altres autors, probablement l'"ascens" de la prevenció especial negativa (incapacitació) a justificació primordial de la pena de presó es va deure a l'atac i pessimisme posterior amb referència a la possibilitat de rehabilitar els delinqüents a la presó.

Com assenyalen Zimring i Hawkins:

“[...] la incapacitació va ascendir a un lloc preeminent en un procés d’eliminació, tant en el debat acadèmic com públic, d’altres funcions de la presó, després de la pèrdua de la fe en la rehabilitació com un procés efectiu i de la prevenció general com a base per a fer una assignació ajustada dels recursos carceraris”.

Zimring i Hawkins, 1995 (pàg. 4)

“L’assumpció implícita relativa al fet que els delinqüents són intractables i impossibles de canviar serveix per a justificar la presó com a mecanisme incapacitador, tant a partir de bases morals com pràctiques”.

Zimring i Hawkins, 1995 (pàg. 15)

No obstant això, a partir dels anys noranta del segle passat assistim a un *revival* de la rehabilitació. Aquest ressorgiment de l’ideal rehabilitador i per tant de la prevenció especial positiva com a finalitat del càstig té unes quantes fites bàsiques.

1) La utilització de les metaanàlisis. La recerca sobre la capacitat rehabilitadora del càstig es va revitalitzar amb la tècnica estadística de les metaanàlisis, que consisteix a agrupar tot un seguit d’estudis individuals sobre reincidència després d’haver fet intervencions rehabilitadores per a comprovar-ne l’eficàcia. Doncs bé, utilitzant aquesta tècnica, intervencions que considerades individualment no donaven resultats positius (per qüestions purament estadístiques relacionades amb la grandària reduïda de la mostra) van demostrar certa eficàcia en la disminució de reincidència. Així, amb la tècnica estadística de les metaanàlisis es va aconseguir refutar en part la crítica sobre la falta d’efectivitat dels programes rehabilitadors.

2) L’elaboració de programes cognitivoconductuals. Una part del fracàs de la rehabilitació denunciat per Martinson a què hem al·ludit tenia a veure en realitat (com va subratllar el mateix autor), no amb la impossibilitat intrínseca de la rehabilitació, sinó amb la deficiència dels programes aplicats en la seva època, que en moltes ocasions no passaven de mers cursets en què els interns rebien alguns consells genèrics. Per això, els investigadors van mirar de desenvolupar i avaluar programes més efectius. Després d’una llarga experiència, els programes rehabilitadors que sembla que tenen més èxit són els anomenats cognitivoconductuals, això és, els dirigits a afrontar les distorsions cognitives que influeixen en l’acte delictiu.

Per exemple, programes cognitivoconductuals en delinqüència violenta: control de la ira, habilitats socials, d’autocontrol, capacitat de resolució de problemes, etc.

Els investigadors també han observat la importància que té que aquests programes siguin desenvolupats correctament, això és, per personal qualificat, al perfil adequat de delinqüent, de manera íntegra i subjecta a la seva avaluació.

3) **L'èmfasi en el tractament en comunitat.** Els programes que es mostren més efectius són els que es duen a terme en comunitat, això és, sense perdre els llaços i vincles amb la societat (enfront dels programes que es fan a la presó).

4) **L'èmfasi en l'abandonament del delictes (enfront de la reincidència).** Un dels àmbits de recerca més rellevants i recents és el de les raons que fan que la gent deixi de delinquir (recerques sobre **desistiment**, anomenada també **criminologia evolutiva**). A partir de la recerca sobre els factors de desistiment hi ha autors (Maruna, McNeill) que proposen un model diferent de rehabilitació, en el qual el sistema penal hauria d'ajudar i potenciar aquests factors.

Per exemple, la recerca sobre desistiment ha posat de manifest la importància de certs canvis (*turning points*) que experimenten els delinqüents en un moment determinat de la seva vida que són els que fan que abandonin la carrera criminal. Es tracta que els agents que intervinguin en la rehabilitació dels delinqüents sàpiguen identificar aquests moments (per exemple, sorgiment d'una relació de parella estable) i ajudar la persona a fer el canvi emocional necessari per a aprofitar aquest canvi en la seva vida per a abandonar el delictes.

En definitiva, en l'actualitat la discussió consisteix més aviat a mirar d'esbrinar quin tipus de programes poden funcionar, en quin tipus de delictes i per a quin tipus de delinqüents. La rehabilitació com a tal, però, no es qüestiona quant a la "factibilitat".

En aquest sentit, una qüestió important és la que fa referència a la manera com podem mesurar l'efecte rehabilitador de les intervencions del sistema penal. El que és habitual en les recerques és prendre com a mesura de l'èxit o fracàs l'índex de reincidència, en el sentit que la persona que sigui sotmesa a un procés rehabilitador i reincideixi demostraria el fracàs de la intervenció i viceversa.

El primer que hem de tenir en compte és que una avaluació seriosa de l'èxit o fracàs d'una intervenció rehabilitadora requereix un disseny metodològic en què es faci servir el que tècnicament s'anomena un **grup de tractament** enfront d'un **grup de control**. El grup de tractament és el que rep la intervenció rehabilitadora que mirem d'avaluar. El grup de control, per la seva banda, és aquell en què no es verifica aquesta intervenció i ha de servir per a contrastar-ne els efectes. Òbviament, l'avaluació i els resultats seran més fiables si el grup de control està ben dissenyat i construït. Per a això un factor clau és que les característiques personals dels individus d'aquest grup de control siguin tan semblants com sigui possible a les del grup de tractament. En cas contrari es corre un risc seriós que els resultats positius (o negatius) de la intervenció siguin merament el reflex de les millors (o pitjors) condicions d'un dels grups.

Si fem una recerca sobre els efectes rehabilitadors d'una determinada pena (per exemple, el treball en benefici de la comunitat), i per a això comparem la taxa de reincidència dels condemnats per aquesta pena i fem servir com a grup de control els condemnats a penes de presó, probablement ens trobarem que la taxa de reincidència serà molt més baixa en el cas de condemnats a TBC. Podem deduir d'això que aquesta pena té efectes rehabilitadors positius? Seria precipitat fer-ho, i per a això hauríem de veure el perfil de tots dos grups de condemnats, perquè és molt probable que en la nostra recerca (condemnats a pena de presó) el grup de control tingui una composició molt diferent de la del grup de tractament (condemnats a TBC). En concret, els condemnats a penes de presó seran persones amb més problemes d'addicció a l'alcohol o les drogues, amb estades prèvies a la presó, amb més taxa de desocupació, etc. Com sabem que no són aquestes variables –i no pas el tipus de pena patida– les que incideixen en el fracàs més gran en termes de reincidència d'aquestes persones?

Metodològicament, es considera que la manera més bona d'assegurar que els grups de tractament i de control són tan semblants com sigui possible consisteix a aplicar la tècnica anomenada *random allocation* (anomenada també *randomized*), que es basa en la distribució aleatòria de les persones en cadascun dels dos grups. Això és, en el disseny ideal, tindríem una mostra de persones, i decidiríem a qui s'ha d'aplicar la intervenció rehabilitadora (grup de tractament) i a qui no (grup de control) de manera aleatòria, perquè amb això assegurem la semblança entre tots dos grups.

Aquesta tècnica ideal, però, planteja problemes ètics i tècnics en matèria penal. Ètics perquè parlem d'intervencions penals amb persones, i decidir a qui s'aplica i a qui no s'aplica no és una decisió asèptica. I tècnics perquè en la majoria d'ocasions serà difícil, per no dir impossible, assegurar aquesta distribució aleatòria en la imposició de càstigs, ja que per a això s'hauria de tenir el consentiment i col·laboració dels agents que imposen el càstig.

Per exemple, els jutges que estiguin d'acord a enviar aleatòriament un condemnat a un programa de rehabilitació i una altra persona, en la mateixa situació, a un altre tipus de pena.

La segona cosa de què hem de ser conscients, fins i tot havent superat els problemes metodològics que hem explicat més amunt, és dels problemes que presenta la reincidència com a indicador de l'èxit o fracàs de les intervencions rehabilitadores:

1) **A quin tipus de reincidència ens referim?** Una primera qüestió que cal tenir clara és que en alguns estudis es fan servir dades de **reincidència policial**, que fan referència a nous contactes (sovint detencions) amb la policia. En altres casos, es parla de **reincidència penal** (nova condemna, encara que pot ser que el terme no coincideixi exactament amb l'agregant de reincidència penal, que exigeix una nova condemna per un delicte del mateix títol del CP i de la mateixa naturalesa: art. 22.8 CP). Finalment, hi ha nombroses recerques que fan servir l'indicador relatiu a la **reincidència penitenciària**, per a referir-se a un nou ingrés a la presó de la persona. Òbviament, depenent de l'indicador de reincidència triat, les dades es podran considerar més o menys fiables, perquè com més ens allunyem de la magnitud "real" de la delinqüència més possibilitat hi ha d'un "fals positiu" (això és, de comptar una persona com a "rehabilitada" quan en realitat va tornar a delinquir, però no va ser

detectada, va ser detinguda però no va ser condemnada, o va ser condemnada però no va ingressar a la presó sinó que li van aplicar una altra pena). En aquest sentit, l'índex de reincidència penitenciària és el que ofereix més riscos de falsos positius.

A causa d'aquest problema, en algunes recerques es prefereix fer servir altres mecanismes per a valorar de manera més fiable l'èxit o fracàs d'una intervenció rehabilitadora.

En algunes recerques sobre intervencions rehabilitadores amb agressors en el context de violència de gènere, es fa servir com a mètode per a comprovar l'impacte d'aquestes intervencions amb l'agressor l'entrevista amb la parella d'aquest agressor, a la qual es demana pel seu comportament posterior al programa rehabilitador. Òbviament, amb aquest mètode podem comprovar més bé l'impacte de la intervenció.

2) La contextualització de la reincidència. Una segona qüestió que cal tenir en compte a l'hora de dissenyar i avaluar un programa de rehabilitació que faci servir la reincidència com a mesura d'èxit o fracàs és que aquesta mesura s'ha de contextualitzar en funció de diversos indicadors. En primer lloc, temporalment s'ha de decidir quin període de seguiment es tindrà en compte (un any?, dos anys?). Generalment es consideren més robustes les recerques que apliquen un període de seguiment de cinc anys, encara que en general s'ha constatat que és en els dos primers anys quan es produeix el percentatge més gran de "recaigudes" en el delictes. En segon lloc, també s'ha de decidir si es considerarà com un fracàs de la intervenció qualsevol tipus de reincidència o només se n'hi considerarà un cert tipus. Això fins i tot pot ser aconsellable.

Si estem avaluant una intervenció rehabilitadora sobre delinqüents sexuals i considerem una mesura de fracàs la reincidència penal, per exemple, i verifiquem que un dels sotmesos al programa ha tornat a estar condemnat, podem considerar precipitadament que som davant d'un supòsit de fracàs de la intervenció rehabilitadora. Però si analitzem la condemna penal i observem que ha estat per un delictes contra la seguretat del trànsit, això és, un tipus de delinqüència que no té gaire a veure amb la intervenció feta, aquest fracàs es pot posar en dubte.

En definitiva, hi ha diversos obstacles que l'investigador ha de superar a l'hora de dissenyar i avaluar una estratègia rehabilitadora.

2.3.3. Sobre la prevenció especial negativa: incapacitació

El model incapacitador ha aconseguit una gran preeminència en el debat penal anglosaxó, sobretot pel que es refereix a la justificació de la pena de presó.

Segons Zimring i Hawkins (1995, pàg. 14 i 15), hi ha dos aspectes de la ideologia incapacitadora que expliquen l'"èxit" que han tingut en el debat polític i acadèmic:

- Primer: la correspondència natural entre el que fa *de facto* una presó (tancar individus, de manera que els aparta de la comunitat) i la racionalitat incapacitadora.

Vegeu també

Hem estudiat els diferents models en el mòdul "La lògica del sistema punitiu: models punitius".

- Segon: impedir la comissió de delictes futurs opera com una justificació concreta per a l'empresonament en casos individuals, perquè una vegada determinem que un delinqüent particular pot cometre nous delictes podem justificar el seu càstig concret (sense apel·lar doncs, com la prevenció general, al que podrien fer "altres persones" en el futur).

En definitiva, els defensors de la incapacitació, enfront d'hipòtesis sobre la futura criminalitat dels ciutadans (prevenció general negativa), judicis morals dubtosos (retribució) o perspectives incertes de canvis personals (rehabilitació), tenen una teoria senzilla i asèptica: castiguem el delinqüent perillós concret perquè no pugui tornar a cometre delictes.

Com també hem vist en el mòdul "La lògica del sistema punitiu: models punitius", es distingeix entre un model d'incapacitació general i un de basat en la incapacitació selectiva. El primer d'aquests models (incapacitació general) vol reduir la delinqüència utilitzant de manera general (o per a cert tipus de delinqüència) càstigs incapacitadors. Aquesta estratègia assumeix que una bona quantitat dels que rebin aquests càstigs haurien comès més delictes si no haguessin estat incapacitats.

Es reforma la llei penal per a castigar en tot cas el delicte de violència de gènere amb la pena de presó.

Per la seva banda, la incapacitació selectiva només va dirigida als delinqüents que es considerin especialment inclinats al delicte (multireincidentes), perquè s'argumenta que són aquests precisament els que el sistema té un interès especial a "apartar de la circulació".

Un paradigma d'aquest tipus d'estratègies són les lleis conegudes com a *three strikes and you're out*, que prescriuen la cadena perpètua per a la tercera condemna per un delicte violent.

Doncs bé, el model incapacitador que ha trobat més acolliment és el de la **incapacitació selectiva**. La idea de la incapacitació selectiva, que arrenca del llibre del mateix títol de Greenwood i Abrahamse (*Selective Incapacitation*, 1982), es basa en la premissa relativa al fet que la distribució de la delinqüència no és homogènia entre els delinqüents. Això parteix de certes recerques empíriques en què es demostra que la majoria de persones que delinqueixen no comencen una carrera criminal, de manera que el delicte queda com una anècdota en la seva trajectòria vital, i que en realitat hi ha una minoria de delinqüents que és responsable d'un percentatge significatiu de delictes.

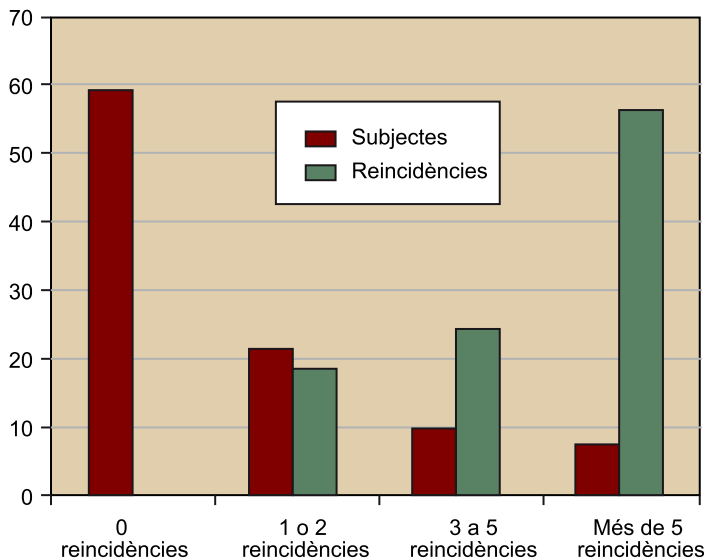
Aquest tipus de delinqüents, anomenats **multireincidentes** o **delinqüents habituals** (*high-rate offenders*, en la terminologia original), són els que el sistema penal està especialment interessat a incapacitar. I si ho aconseguix es produeix un destacat efecte preventiu.

Exemple

Com recull Tilley (2013), als Estats Units, per exemple, s'ha estimat que un 5% de la població comet entorn del 50% o el 60% de tots els crims registrats. Per la seva banda, a Anglaterra i Gal·les, fins als trenta-dos anys, el 7% dels homes amb sis condemnes o més van ser responsables del 65% de totes les condemnes a homes.

De fet, en el seu llibre, Greenwood i Abrahamse estimen que augmentant les penes dels considerats lladres multireincidentes es reduiria la taxa de robatoris a Califòrnia en un 15% aproximadament (Zimring i Hawkins, 1995, pàg. 34 i seg.).

A Catalunya tenim algunes dades que també donen compte que, efectivament, una minoria de delinqüents són responsables d'un percentatge desproporcionat de la delinqüència (això és, són delinqüents habituals). En aquest sentit, fixem-nos en el gràfic següent sobre relació entre el nombre i el percentatge de reincidències comeses i el percentatge de persones que les protagonitzen:

Font: *Taxa de reincidència penitenciària 2008*, documents de treball del CEJFE de la Generalitat de Catalunya (dades de reincidència penitenciària d'una mostra de presos excarcerats el 2002)

Com es pot observar, un 8,1% (això és, 113) de les persones objecte de seguiment en l'estudi esmentat protagonitzen un 56,7% del total de reincidències (això és, 1.229 reincidències). Aquests serien sens dubte, des de l'òptica de la incapacitació selectiva, els delinqüents que el sistema penal té interès, primer, a identificar i, després, a incapacitar.

En suma, la teoria sembla simple i efectiva, però també ha d'afrontar considerables problemes:

1) Com s'han d'identificar els delinqüents habituals? El primer problema és clar: realment és tan fàcil identificar els multireincidentes? Per a això, en el seu estudi pioner, Greenwood i Abrahamse van fer servir tot un seguit de característiques vitals (per exemple, tenir problemes amb les drogues, haver estat empresonat abans pel mateix delictes, tenir antecedents en edat juvenil). Avui dia hi ha simulacions de reincidència basades en models de predicció de risc que tenen en compte tot un seguit de característiques (vitals i penals) de les persones. Però, en primer lloc, predir la conducta de les persones òbviament no és una feina fàcil que es pugui presentar rere l'aparença d'una ciència matemàtica. Per força tots els models han d'afrontar el problema dels anomenats

falsos positius (persones a les quals el model considera delinqüents de molt risc però que malgrat això no reincideixen) i els **falsos negatius** (al revés: persones preses per no reincidents que tornen a delinquir).

En segon lloc, cal enfrontar-se amb el problema de l'accessibilitat de la informació necessària per a fer aquestes prediccions. L'influent estudi esmentat de Greenwood i Abrahamse es basa en nombroses entrevistes a presos en les quals aquests presos van relatar la seva trajectòria delictiva, i per tant els investigadors van poder traçar un autèntic perfil de vida sobre la base del qual poguessin fer un pronòstic. Normalment, però, en els tribunals la informació que tenen els jutges davant seu a l'hora de decidir sobre el càstig és mínima. De fet, al nostre país, davant de la manca d'un autèntic informe criminològic que pugui il·lustrar el tribunal abans d'imposar una pena sobre les necessitats criminològiques del condemnat, la informació de què es disposa és, en la majoria d'ocasions, únicament el full historicopenal sobre els antecedents penals de la persona. Sobre aquesta base és il·lusori pensar en una estratègia efectiva d'incapacitació selectiva.

Així, la incapacitació selectiva promet una cosa que, rere l'aparença d'un model asèptic de gestió de la delinqüència, incorpora unes determinades decisions politicocriminals que són fallibles.

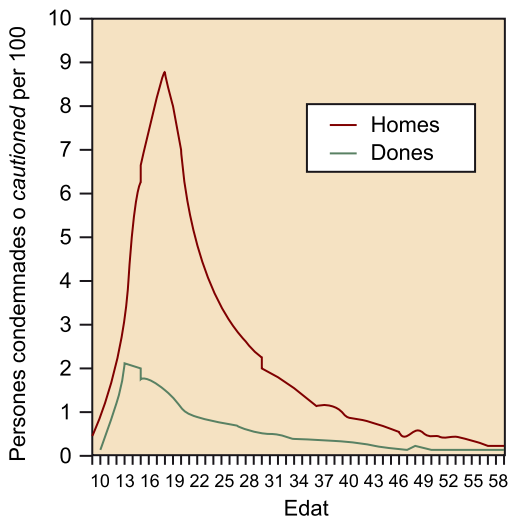
2) **L'efecte substitució de la delinqüència.** D'altra banda, fins i tot encara que aconseguim encertar amb el multireincident pot ser que el pretès efecte preventiu no s'arribi a produir si el delinqüent és substituït per altres membres de la comunitat. Aquest **efecte substitució** és plausible fonamentalment respecte als grups criminals i al que els investigadors anomenen **activitats amb forta demanda**. En el primer cas, si som davant d'un tipus de delinqüència que procedeixi de bandes o grups de delinqüents, incapacitant-ne (empresonant-ne) un és difícil que aconseguim disminuir l'activitat criminal de la banda, per la mateixa fungibilitat dels seus membres. En el segon cas ens referim a delictes com, per exemple, el tràfic de drogues, que presenten una forta "demanda" en la nostra societat. És sabut que l'única cosa que produirà la detenció i empresonament d'un narcotraficant és que sigui substituït per un altre membre del mateix grup o, si es desmantella tota una banda, per una altra banda o càrtel.

Això passa perquè, en aquest tipus d'activitats, el que és decisiu en termes de prevenció no té a veure amb la reacció del sistema davant de la delinqüència, sinó amb el fet som davant d'activitats "demanades" per cert sector de la ciutadania.

Per tant, la incapacitació selectiva no funciona respecte de qualsevol tipus de delinqüència.

3) **El cicle vital de la delinqüència.** En tercer lloc, en criminologia també és sabut que la delinqüència presenta una corba en relació amb l'edat de les persones (corba que fa un ascens ràpid en l'adolescència per a baixar progressiva-

ment amb l'edat). Així, per exemple, per a Anglaterra, Tilley (2013) ens mostra el gràfic següent, relatiu a persones condemnades penalment o que han rebut una sanció policial el 1995 a Anglaterra i Gal·les (d'aquesta sanció policial se'n diu *advertència* –*caution*–, i pot contenir des d'una simple reprimenda o avis fins a una multa), que il·lustra aquest cicle vital que en general es pot estimar aplicable a altres països:

Font: Tilley (2013)

La carrera delictiva, doncs, no és lineal en el temps. Això pot significar un problema per a la incapacitació selectiva, perquè l'efecte preventiu només és real si el delinqüent és detectat (i incapacitat) en la seva etapa àlgida o prolífica, però si és incapacitat a la darrera de la seva carrera delictiva, aquest efecte preventiu no es produirà.

4) Incapacitació natural i incapacitació marginal. Un problema que ha d'abordar el model incapacitador és que, de fet, el sistema de justícia penal tendeix a funcionar de la manera assumida per la incapacitació selectiva encara que no ho vulgui directament, això és, incapacitant els delinqüents més prolífics. Això és així pel simple fet que aquests delinqüents tenen més possibilitats estadístiques de ser detectats, detinguts, processats i finalment condemnats. Per tant, qualsevol sistema penal, si funciona de manera mínimament raonable, tendeix a tenir efectes d'incapacitació selectiva, d'**incapacitació natural**, en podríem dir. Per tant, la qüestió és que si es vol anar més enllà d'aquests **efectes selectius naturals**, dissenyant una estratègia específica, s'ha de demostrar que amb això tindrem un **guany net** en termes d'incapacitació sobre el rendiment normal del sistema.

D'altra banda, una estratègia d'incapacitació selectiva també s'ha d'enfrontar amb el problema que, com assenyalen Zimring i Hawkins (1995), com més efectiu sigui un sistema en l'estratègia d'incapacitació selectiva (això és, com més detecti de manera eficaç els delinqüents prolífics), més gran serà la disminució en el temps dels efectes d'aquesta estratègia. Això és, si en un moment determinat, en un sistema penal s'engega una estratègia d'incapacitació selec-

tiva, de gran eficàcia, de tal manera que un percentatge rellevant dels delinqüents prolífics és incapacitat, aquesta estratègia cada vegada tindrà menys rendiment, perquè en llibertat hi quedaran menys delinqüents prolífics i per tant serà més probable que la política acabi impactant en persones que no tenien encara una carrera criminal.

5) El cost social i econòmic de l'estratègia incapacitadora. Finalment, no es pot marginar el cost social i econòmic d'aquesta estratègia. Inevitablement, l'estratègia incapacitadora tendeix a veure la presó com el càstig per excel·lència i a més comporta una irresistible tendència a ampliar la durada de la pena, perquè una vegada se n'accepten les premisses (que la presó evita delictes), no hi ha res més lògic que augmentar la pena per a aconseguir un efecte preventiu més gran. Els costos socials (exclusió) i econòmics d'aquesta estratègia són enormes.

El cas nord-americà és el millor exemple d'aquests costos, amb una taxa de població carcerària molt més gran que l'europea, sense que, d'altra banda, les recerques que s'han fet fins ara acreditin que amb aquesta estratègia s'ha aconseguit una reducció efectiva de la delinqüència (almenys de la mateixa magnitud que l'esforç que implica aquesta estratègia d'incapacitació). Més aviat al revés: hi ha una recerca creixent que subratlla les conseqüències negatives de la incapacitació (probablement l'exemple més clar d'això és l'evidència dels efectes negatius que té sobre els fills a tots els àmbits l'empresonament dels seus pares).

2.3.4. Sobre la retribució: teoria del mereixement / prevenció general positiva

Com dèiem, s'ha de tenir clar que les teories del mereixement no posen en primer terme del dret penal la feina de prevenció de delictes. Així i tot, hi afegíem, aquestes teories no desconeixen l'efecte preventiu que exerceix l'emissió pública del retret o censura per la conducta tinguda, perquè informen els ciutadans de la nocivitat social d'una conducta i per tant els dona raons (normatives) per a no tenir-la.

Aquest presumpte **efecte educatiu** del dret penal es remet a certs casos en què s'ha pogut comprovar la utilitat de la sanció penal per a refermar certs valors compartits.

Algunes recerques a Anglaterra han assenyalat que l'obediència a les primeres lleis sobre la conducció sota la influència de l'alcohol es va deure simplement a la por de l'amenaça penal (prevenció general negativa) però que, més endavant, l'elevació a delictes d'aquesta conducta va servir perquè els ciutadans prenguessin consciència de la gravetat i dels riscos que hi ha implícits, de manera que obeïen la llei més aviat per raons normatives (Von Hirsch, Bottoms, Burney i Wikström, 1999, pàg. 3).

Al nostre país a vegades s'al·ludeix a aquest efecte educatiu i moralitzador de les reformes penals que van establir el delictes de violència domèstica (i després en van augmentar la pena), la finalitat de les quals era declarar públicament l'extrema gravetat d'aquestes conductes.

O, en fi, en alguns països se subratlla l'exemple de les reformes penals que van tipificar expressament el delictes de violació en el matrimoni, per a deixar clar que les relacions sexuals no consentides no eren tolerades ni en el context del matrimoni.

Això probablement és cert, però enfront dels exemples relatats relatius a aquest efecte educatiu que efectivament tenen les normes penals se'n poden esmentar d'altres (com la prohibició de l'avortament o del consum de drogues) en què no sembla que s'apreciï un canvi de valoració moral subsegüent a la prohibició penal. Sembla, doncs, que amb l'amenaça de la pena, per si mateixa, no n'hi ha prou per a conformar una motivació normativa, si no hi ha un consens sobre la legitimitat de la prohibició.

La criminalització de l'ocupació d'habitatges es pot considerar un exemple d'utilització del dret penal que no tenia un fort consens social. Per això, aquí la criminalització ha funcionat de manera inversa: reforçant les motivacions morals que hi ha en la base de la conducta il·lícita. I és que no és fàcil que els ciutadans estiguin d'acord a castigar persones que ocupen immobles desocupats (en alguns casos ruïnosa), quan hi ha milers de famílies sense sostre o desnonades.

Tot això demostra que el legislador ha de ser molt acurat amb l'ús del dret penal com a mecanisme "creador" de motivacions normatives, per a no donar lloc a un "dret penal simbòlic", en el sentit més pejoratiu de l'expressió.

D'altra banda, en el dret penal, el legislador també ha d'evitar abocar totes les esperances en la motivació normativa dels ciutadans, perquè es corre el risc de convertir el dret penal en l'única instància valorativa, amb la consegüent pèrdua de l'estigma del retret.

2.3.5. Sobre la reparació

La justícia restauradora, igual que les teories del mereixement, no posa en primer terme la qüestió de la prevenció de delictes, ja que, com hem vist, l'aspiració fonamental que té és orientar el sistema penal a reparar el dany causat amb el delictes, de manera que posa en primer terme la víctima actual d'aquest delictes.

Així, per exemple, alguns autors han subratllat que l'eficàcia del model reparador no es mesura solament (o si més no primordialment) en termes de prevenció de delictes, sinó en funció d'altres variables més rellevants com, per

exemple, la satisfacció de les víctimes amb el sistema penal (molt més gran, segons diversos estudis, després de l'experiència de justícia restauradora que no pas amb el sistema penal tradicional).

No obstant això, el model de justícia restauradora no desconeix els efectes de prevenció de delictes futurs que pot aconseguir aquest plantejament. De fet, ja hi ha recerques que han intentat avaluar els efectes preventius d'un esquema de justícia penal reparadora.

En concret, l'anomenat **Projecte RISE**, dut a terme a Austràlia el 2000, va avaluar l'eficàcia preventiva de la justícia reparadora utilitzant la metodologia experimental aleatòria (descripció del projecte i dels resultats extreta de Bottoms, Gelsthorpe i Rex, 2001, pàg. 229 i seg.). En concret es van assignar aleatòriament a diferents tipus de delinqüència, d'una banda, el sistema de justícia penal ordinari, i de l'altra, un model de justícia restauradora (basada en la metodologia de les conferències).

La hipòtesi que es volia comprovar en aquest projecte era que el model de justícia restauradora basada en conferències produïa més bons efectes preventius que el sistema penal ordinari, ja que el procés de confrontació amb la víctima (i el seu grup de suport) faria que l'autor del delicte s'adonés realment de les conseqüències dels seus actes d'una manera molt més impactant que en el sistema ordinari. A més, les conferències de justícia restauradora que acaben amb acords entre parts tindrien moltes més possibilitats de complir-se efectivament, perquè s'implica directament en aquest procés l'autor del delicte, que així sent que és protagonista de veritat del resultat del procés, cosa que contribueix notablement a acceptar-lo i després complir-lo. En definitiva, es volia valorar si un model de justícia restauradora produeix un compromís normatiu més gran de la persona (amb referència als valors vulnerats amb el delicte i en relació amb el resultat de la intervenció penal), que al seu torn té efectes positius en la prevenció de delictes.

Els tipus de delinqüència en els quals es va fer aquesta recerca van ser aquests:

- a) conducció sota la influència de l'alcohol,
- b) delictes violents,
- c) delictes contra la propietat comesos per menors d'edat.

Els resultats van mostrar que l'índex de reincidència era bastant més baix en el grup de delictes violents per als delinqüents que es van sotmetre al model de justícia restauradora. No obstant això, no es va apreciar cap diferència significativa en el grup dels delictes contra la propietat. Finalment, per al cas del delicte de conducció sota la influència de begudes alcohòliques, la taxa de reincidència va ser més gran en el grup de justícia restauradora.

Una recerca més recent és la que es va fer a Anglaterra, on el Ministeri de Justícia va encarregar a criminòlegs reconeguts que avaluessin, en termes de reincidència, l'elaboració d'uns programes de justícia restauradora posats en pràctica en aquest país (vegeu-ne els detalls a Shapland i altres, 2008).

Metodològicament es van assignar unes persones a un dels programes de justícia restauradora (grup de tractament o experimental), i unes altres al sistema de justícia penal tradicional (grup de control), i se'ls van fer un seguiment durant dos anys per a comprovar si en aquest període havien tornat a ser condemnades penalment (o a tenir contacte amb la policia en forma de caució).

Els resultats globals en termes de reincidència no van ser significatius, encara que apunten en la direcció esperada (que les persones que experimenten un procés de justícia restauradora no reincideixen tant). Els investigadors indiquen que la grandària reduïda de la mostra podria explicar en part aquesta falta d'efectes estadísticament significatius.

No obstant això, en la recerca també s'apunten qüestions rellevants. Una és que es van observar relacions significatives entre diverses mesures de reincidència i la visió que tenia el delinqüent del procés de justícia restauradora. La manera en què el delinqüent experimenta el procés de justícia restauradora (la conferència) és rellevant a l'efecte de la reincidència. En particular, els aspectes següents són importants:

- Si el delinqüent admet que el procés de justícia restauradora li ha permès apreciar el dany causat.
- Si el delinqüent manifesta la voluntat de trobar-se amb la víctima.
- Si el delinqüent participa activament en el procés de reparació.
- Si el delinqüent valora positivament l'experiència del procés reparador.

Tots aquests aspectes es van mostrar rellevants a l'hora de disminuir la reincidència. Com apunten els autors de l'estudi, una possible interpretació teòrica d'aquests resultats és que el procés de justícia reparadora afavoreix processos de desistiment en els delinqüents: si han decidit deixar de delinquir, un procés de justícia reparadora pot augmentar la motivació del delinqüent a abandonar el delictes i proporcionar-li el suport necessari per a fer front als problemes que hi ha en la base de la seva delinqüència.

Resum

Per a obtenir una comprensió general sobre el processament de la delinqüència en el sistema penal, cal entendre que només hi ha una petita part de la delinqüència que acaba rebent una pena, ja que perquè passi això el delicte ha de superar uns quants obstacles o fases pels quals és “filtrat” per mitjà del sistema penal. Alguns d’aquests obstacles són el desconeixement de la policia o els jutjats de més del 50% de la delinqüència (xifra negra del delicte); la dificultat de la policia d’esclarir els fets i identificar el sospitós per la complicació que comporta la recerca i identificació del culpable en determinats delictes; la dificultat, encara que més baixa, de poder detenir el sospitós o posar-lo a disposició judicial; la gran quantitat de sentències condemnatòries dictades amb la conformitat de l’acusat; el no compliment de la pena, sia perquè no es troba el sentenciat sia pel mateix col·lapse del sistema.

Així, es qüestiona que amb la imposició de penes severes els jutges puguin acabar afectant el gran gruix de la delinqüència, ja que únicament acaben bregant amb una petita fracció d’aquesta delinqüència. Aquestes qüestions són tractades per mitjà dels models punitius que hem analitzat en el mòdul anterior. Depenent del mòdul de què es tracti s’adoptaran unes estratègies o unes altres per a afrontar determinats dilemes penals en funció de la concepció que es tingui del delinqüent i les causes de la delinqüència.

A més, és interessant atendre els tres tipus d’estratègies de què disposa el legislador perquè els ciutadans obeeixin la llei: raons instrumentals que fan servir condicionants externs (incentius o desincentius); raons normatives basades en un convenciment intern de la persona sobre la conveniència de complir la llei, i els impediments dirigits a l’autor o a l’objecte del delicte.

Finalment, els models punitius presenten certs problemes en relació amb l’impacte que té el càstig en la delinqüència. En molts casos, les polítiques criminals adoptades per aquests models refuten els principis en què es basen. Així, el model sobre la prevenció general negativa presenta una teoria massa subjectiva a efectes pràctics: no té el suport de la recerca criminològica quant a l’augment sistemàtic de la severitat de les penes. D’altra banda, en el model sobre prevenció especial positiva es planteja quin tipus de programes i per a quin tipus de delictes i delinqüents poden funcionar, i com es poden mesurar aquests efectes rehabilitadors de les intervencions del sistema penal. El model sobre la prevenció especial negativa també presenta problemes, sobretot en relació amb la incapacitació selectiva perquè hi ha grans dificultats a l’hora d’identificar els multireincidentes i d’accedir a la informació necessària per a fer aquestes prediccions; només és eficaç si s’incapacita el delinqüent en l’etapa àlgida de la seva carrera delictiva; pot produir l’efecte substitució; i finalment aquesta estratègia pressuposa un elevat cost social i econòmic. Per acabar, en

el model retribucionista es plantegen qüestions com no aconseguir un consens sobre la legitimitat de la prohibició de totes les normes penals, mentre que en el model reparador es requereixen més recerques per a valorar l'eficàcia d'aquest model, malgrat alguns resultats obtinguts en algunes de les recerques.

Exercicis d'autoavaluació

1. Es pot trobar la xifra real de delinqüència en un país determinat?
  - a) Sí, amb tècniques com les enquestes de victimització i els autoinformes.
  - b) És molt difícil perquè és condicionada per molts factors, com el fenomen de la xifra negra.
  - c) Sí, amb més actuació policial.

2. Si les dades sobre delinqüència "oficial" o registrada policial mostren un increment de la delinqüència, a què es pot deure això?
  - a) Exclusivament a l'increment real en la delinqüència.
  - b) A l'increment de l'activitat policial o a l'augment de la taxa de denúncia dels ciutadans.
  - c) Únicament a l'augment de la taxa de denúncies.

3. En quines fases s'escapa gran part de la criminalitat?
  - a) En la de detecció del delictes per part de les instàncies encarregades de perseguir-lo i en el respectiu esclariment dels fets.
  - b) En la de detecció del delictes per part de les instàncies encarregades de perseguir-lo i en la de la imposició de la condemna.
  - c) En la d'esclariment dels fets per part de la policia i en la de posada a disposició judicial.

4. Segons el model preventiu general negatiu...
  - a) el delinqüent és algú perillós a qui cal apartar de la societat o a qui s'ha d'impedir fàcticament que tingui oportunitat de cometre un delictes determinat.
  - b) el delinqüent és un ciutadà comú que mereix ser castigat per haver vulnerat responsablement la llei penal.
  - c) el delinqüent és un ciutadà racional que guia el comportament d'acord amb un càlcul d'utilitat (costos-beneficis).

5. La sanció penal entesa com un mecanisme per a corregir el dèficit que mostra el delinqüent quan delinqueix respon...
  - a) al model preventiu especial negatiu.
  - b) al model preventiu especial positiu.
  - c) al model retribucionista.

6. El fet que algunes persones respectin la prohibició de fumar perquè hi ha una llei que han aprovat les institucions democràtiques respon a una obediència a la llei...
  - a) per impediments.
  - b) per raons instrumentals.
  - c) per raons normatives.

7. Els incentius...
  - a) són mecanismes amb els quals s'ofereixen beneficis perquè el ciutadà compleixi la llei, i tenen més utilitat en altres sectors de l'ordenament que no pas el penal.
  - b) són un tipus de raó instrumental per a obeir la llei, la qual es pot fer servir en l'ordenament penal, excepte en el marc d'execució de les penes.
  - c) són un tipus d'estratègia adoptada pel model preventiu general negatiu.

8. El model punitiu que fa servir tècniques de prevenció situacional és...
  - a) el model de prevenció especial negativa.
  - b) el model de prevenció general positiva.
  - c) una estratègia que queda al marge dels models punitius perquè se centra en l'objecte del delictes i no pas en el delinqüent.

9. Els programes de rehabilitació...
  - a) mitjançant el càstig no tenen efecte positiu en la reducció de la taxa de reincidència.
  - b) són mecanismes amb els quals es redueix la reincidència de manera efectiva.
  - c) van ser qüestionats per primera vegada a partir dels anys noranta del segle passat.

10. La incapacitació selectiva...

- a) únicament va dirigida als delinqüents multireincidentes.
- b) vol reduir la delinqüència utilitzant de manera general càstigs incapacitadors.
- c) només té efectes preventius si el delinqüent és detectat i incapacitat a la darrera de la seva carrera delictiva.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. b

2. b

3. a

4. c

5. b

6. c

7. a

8. c

9. a

10. a

Glossari

activitat proactiva policial *f* Activitat policial encaminada a prevenir la delinqüència. Aquest tipus d'activitat es pot dur a terme de manera indirecta o directa. La indirecta està relacionada amb les funcions de recerca criminal, i la directa respon a totes les actuacions per a evitar la comissió del delicte, com l'augment de presència policial en determinats llocs.

autoinformes *m pl* Qüestionaris en què es demana als enquestats que manifestin, de manera confidencial, si han participat en activitats delictives per a saber part de la coneguda xifra negra del delicte. No obstant això, aquest instrument no està exempt de limitacions.

enquestes de victimització *f pl* Qüestionaris pels quals es demana als ciutadans si han tingut experiències més o menys recents de victimització, és a dir, si han estat víctimes mai d'un delicte. Amb aquest instrument criminològic, malgrat les limitacions que té, es vol proveir d'informació per a contribuir al coneixement del problema de la delinqüència, partint de la població general, no del sistema penal.

estratègies politicocriminals *f pl* Conjunt de procediments que pren el govern o els legisladors per donar resposta al problema de la criminalitat. Aquest tipus de polítiques serveixen principalment per a prevenir i controlar les conductes antisocials.

incapacitació *f* Privació legal de la possibilitat d'exercir determinats drets per a limitar l'oportunitat de tornar a cometre un delicte determinat.

prevenció inicial *f* Prevenció dirigida a una nova sanció penal.

prevenció marginal *f* Prevenció dirigida sobre la sanció existent mitjançant l'augment de la pena o la probabilitat de detecció de la conducta.

reincidència *f* Reiteració d'un mateix fet o error. En el nostre cas podem parlar de diversos tipus de reincidència: reincidència policial, que fa referència a nous contactes, en general detencions, amb la policia; reincidència penal, que fa referència a la imposició d'una nova condemna; i reincidència penitenciària, que fa referència a un nou ingrés a la presó de la persona.

Bibliografia

- Ashworth, A.** (2010). *Sentencing & Criminal Justice* (5a. ed.). Londres: Butterworths.
- Bottoms, A.; Gelsthorpe, L.; Rex, S. (eds.)** (2001). *Community Penalties, Change and Challenges*. Devon: Willan Publishing.
- Cid Moliné, J.; Larrauri Pijoan, E.** (2005). "Penas alternativas y delincuencia violenta". A: Josep Cid; Elena Larrauri (coords.). *La delincuencia violenta: ¿prevenir, castigar o rehabilitar?* (pàg. 13-44). València: Tirant lo Blanch.
- Cid Moliné, J.; Larrauri Pijoan, E.; Escobar Marulanda, G.; Lahoz López, J.; López y Ferrer, M.; Tébar Vilches, B.; Varona Gómez, D.** (2002). *Jueces penales y penas en España*. València: Tirant lo Blanch.
- Dobash, R. P.; Dobash, R. E.** (2005). "Efectividad de los programas penales de tratamiento de maltratadores". A: Josep Cid; Elena Larrauri (coords.). *La delincuencia violenta: ¿prevenir, castigar o rehabilitar?* (pàg. 147-190). València: Tirant lo Blanch.
- García España, E. i altres** (2010). "Evolución de la delincuencia en España: análisis longitudinal con encuestas de victimización". *Revista Española de Investigación Criminológica* (núm. 8, art. 2).
- Hirsch, A. von** (1998). *Censurar y castigar*. Elena Larrauri (trad.). Madrid: Trotta.
- Hirsch, A. von** (2003). "Retribución y prevención como elementos de justificación de la pena". A: L. Arroyo; U. Neumann; A. Nieto. *Crítica y justificación del derecho penal en el cambio de siglo*. Conca: Ediciones de la Universidad de Castilla - La Mancha.
- Hirsch, A. von; Bottoms, Anthony E.; Burney, E.; Wikström, P.-O. H.** (1999). *Criminal Deterrence and Sentence Severity*. Cambridge: University of Cambridge / Hart Publishing.
- Hough, Michael; Roberts, Julian** (1998). *Attitudes to punishment: findings from the British Crime Survey. Home Office Research Study* (núm. 179). Londres: Home Office.
- Jacobs, J. B.** (1989). *Drunk Driving: An American Dilemma*. Chicago/Londres: The University of Chicago Press.
- Jehle, J.-M.** (2005). *Criminal Justice in Germany, Facts and Figures* (4a. ed.). Berlín: Ministeri de Justícia.
- Larrauri Pijoan, E.** (1997). "Criminología crítica: abolicionismo y garantismo". A: *Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales* (tom L, pàg. 133-168).
- McGuire, J.** (2005). "El renacimiento de la rehabilitación en programas de medio abierto". A: Josep Cid; Elena Larrauri (coords.). *La delincuencia violenta: ¿prevenir, castigar o rehabilitar?* (pàg. 97-145). València: Tirant lo Blanch.
- Ross, H. L.** (1982). *Deterring the Drinking Driver*. Lexington, Massachusetts: Gower Publishing.
- Shapland, J. i altres** (2008). *Does restorative justice affect reconviction? The fourth report from the evaluation of three schemes*. Ministry of Justice Research Series 10/08.
- Stangeland, P.** (1995). "La delincuencia en España. Un análisis crítico de las estadísticas judiciales y policiales". *Revista de Derecho Penal y Criminología* (núm. 5, primera època, pàg. 803-839).
- Tilley, N.** (2013). "Responsabilidad y competencia en la prevención comunitaria del delito". *InDret, Criminología y Sistema de Justicia Penal* (vol. 1).
- Zimring, F.-H.; Gordon-Kamin, S.** (1995). *Incapacitation: Penal confinement and the restraint of crime*. Oxford: Oxford University of Press.

